М. ІРЧАН

РОДИНА ЩІТКАРІВ

Віннінег, Канада, 1924.

ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. 1.

М. ІРЧАН

РОДИНА ЩІТКАРІВ

Драма на 4 дії

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Накладом
Робітничо-Фармерського Видавничого Товариства
Вінніпеґ, Ман.
1924

З ДРУКАРНІ "УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИЧИХ ВІСТЕЙ",
ріг вулиць Прічард і МекҐреґор, Вінніпеґ, Ман.

ВКАЗІВКИ ДЛЯ РЕЖІСЕРА.

Всі сліпі, Антін, Марія і Ева, мають все очі відкриті, але звичайно нерухомі. Очима дивляться в один бік піднявши голову в гору. Коли йдуть, найчастіще простягають перед себе руки, або придержуються предметів (стола, крісел, стіни), та голову все держать в гору і очі їх скеровані в один бік.

Треба тямити виконавцям роль сліпих, що поведінка їх цілком инша, як видючих людей. Вони дуже чуйні, але не такі рухливі.

Друга справа, це книжки для сліпих. Вони не такі, як звичайні книжки і про це треба режісерові при постановці цеї драми памятати. Книжки для сліпих бувають великого формату, (щось, як канцелярійні), грубі і сторінки з твердого паперу. Букви в таких книжках не друковані, а витиснені на верх, але не фарбовані, так, що сторінка видається чиста. Сліпа людина тільки при помочі дотику читає. Водить пальцями правої руки по сторінці і читає. Звичайно сліпі дуже вправлені в цьому і читають так, як й ми із звичайних книжок. Коли перед ними книжка, вони сидять просто, голова в гору, очі задивлені в один бік і тільки пальці правої руки находять хутко букви.

При виставлюванню на сцені цеї драми необхідно постарати таку книжку. Коли неможливо позичити її, то треба зробити самим ось як: зшити і оправити з 50 сторінок грубшого паперу, сірого або білого. Формат такої книжки великий.

Взагалі, треба попрацювати над цею драмою, доки виставиться її, бо актори мусять увійти в ролі, инакше не-

опрацьована гра може викликати в невироблені публики сміх. Актори, головно виконавці роль сліпих, мусять серйозно взятися до праці і від першої до останньої дії повинні строго держатися трудної і видержаної гри.

Бажаним є, щоби перед виставою цеї драми сказав хтось коротку промову до публики і приготовив її до змісту драми. Необхідно сказати, що головні ролі належать до сліпих-бідних людей, бо часто буває так, що невироблена публика сміється в найбільш траґічних місцях. Завданням робітничих Драмгуртків не тільки грати на сцені, але й виховувати публику, виробляти в неї мистецький смак та пошану до театру.

(На 6-ій сторінці Ева читає уривок з оповідання І. Франка: "До світла", а вірш "Калина" написаний Лесею Українкою. В другій дії вірш: "Тихше, тихше, ходять звірі" — написав поет О. Олесь.)

ДІЄВІ ОСОБИ:

АНТІН — сивий, сліпий щіткар і музикант.

МАРІЯ — його жінка, сліпа.

ЕВА — їх дочка, літ 18, сліпа.

ІВАСЬ — їх син, 20 літ, видючий.

МАРКО — його товариш, поважний юнак.

АДА — дочка професора, літ 20.

БОБ — її брат, одягнений роскішно, поганий з обличчя, літ 22.

ІНЖІНЄР — сухий, знищений, літ 35.

ВОЯК.

Юрба за сценою.

Діється в европейському місті підчас світової війни 1914—1918 року.

Між першою і другою дією минає рік, а між другою і четвертою три роки.

ДІЯ ПЕРША.

ОСОБИ:

АНТІН
МАРІЯ
ЕВА
ІВАСЬ
АДА
МАРКО

(— Середина бідної-міської хати. Одно ліжко, стара канапа, стіл, декілька крісел, в кутку поличка з книжками. Двері: входові і лівобіч. Крізь відчинене вікно видно місто.—)

По піддняттю завіси: Марія сидить біля стола і робить щітку. Ева задумалася над книжкою для сліпців.

ЕВА. Мамо!

МАРІЯ. Що дитино?

ЕВА. Я перестану читати. Буду помагати вам в роботі.

МАРІЯ. Ні, ні, читай краще. Я дуже люблю слухати. А роботи цеї не багато, я вспію сама. Всеодно батько відніс 15 щіток, а я роблю нову тільки тому, щоби не сидіти даром.

ЕВА. Мені ніяково читати, як ви працюєте.

МАРІЯ. Нічого Ево, ти читай. Любо мені, що хоч ти не така вже темна, як ми. Ти хоч читати навчилась.

ЕВА. Навчилась мамочко, але все це чуже для мене. Я читаю про це, чого ніколи не бачила і не побачу.

МАРІЯ. Це правда, але що-ж робити? Така вже наша доля. Ти не думай про це Евочко. Не думай. Не треба. Читай далі.

ЕВА *(зітхнула)*. Для вас мамочко прочитаю. Все зроблю, щоб вам було гарно. *(Починає водити пальцями по сторінках книжки. Голову держить в гору.)* Я читаю далі. *(Читає повільно.)*

— "Мамо-природо! Відки-ж така на нас несправедливість? Невже ми гірші від тих, що там у горі над нами гуляють, гойдаються та в чудовому світлі пишаються?"...

МАРІЯ. Ти читаєш Ево, чи говориш?

ЕВА. Читаю мамо. Так написано. Правда, неначе про нас? Бо й я, і ви, і наш тато так тяжко покривджені. Тисячі-міліони людей мають очі, а ми караємося у віковічній темряві. Тяжко мамо. Дуже тяжко...

МАРІЯ. Про це не читай дитино. Не треба. Найди щось веселе, гарне.

ЕВА *(перекидає сторінки)*. Веселе, гарне? Добре. Перечитаю й таке. Ось... ось *(шукає пальцями)* про калину мамо.

МАРІЯ. Нехай і про калину.

ЕВА *(читає)*. Калина.

— Козак умірає, дівчинонька плаче:
"Візьми-ж мене в сиру землю з собою козаче!"
— Ой коли-ж ти справді вірная дівчина,
буде з тебе на могилі хороша калина:
як упадуть роси на ранні покоси,
то не в мою домовину, а на твої коси...

МАРІЯ. Як гарно...

ЕВА *(читає)*

А як стане сонце припікати-гріти —
Хай не вялить моїх костей, тільки твої віти.

МАРІЯ. Себто сонце, як гріє.

ЕВА. Сонце мамо. *(Читає далі.)*

— Ой, що-ж тобі, милий з того за потіха,
щоб я мала червоніти серед мого лиха?
Ой що-ж тобі, милий з того за відрада,
щоб я мала процвітати, як мені досада?
Чи то-ж тобі стане миліш домовина,
Як я буду зеленіти німа деревина?

Чуєте мамо?

МАРІЯ. Чую, чую. Читай далі. *(Перестала робити і слухає.)*

ЕВА. А козак каже її:

— Ой, так не затужить і рідная ненька,
Як ти, моя калиночко, моя жалібненька...
Ой, ще-ж над миленьким не зросла й травиця,
Як вже стала калиною мила жалібниця.
Дивуються люди і малії діти,
Що такої пригодоньки не видали в світі.
"Чия то могила в полі при дорозі,
що над нею калинонька цвіте на морозі,
що на тій калині листя кучеряві,
а між цвітом білесеньким ягідки криваві".
Шуміла калина листям зелененьким:
"Ой що-ж то я німа стою над моїм миленьким?
Поки ніж не крає — дерево не грає,
А хто вріже глибоченько, тому заспіває.
А хто вріже гілку, заграє в сопілку,
то той собі в серце пустить калинову стрілку"...

(Мовчанка. Марія схилила на руки голову, Ева опустила з книжки безсило руки і застигла в давній поставі.)

ЕВА *(по хвилі)*. Мамо!

МАРІЯ *(тихо-піднімаючи голову)*. Чого ди тино?

ЕВА. Мамо! Так невимовно тяжко. Тут говориться і про калину і про сонце і про роси і про милого, а я ніколи не бачила цього і не побачу. Сонце... Всі люде говорять про сонце, всі радіють ним, а я й не знаю, яке воно...

МАРІЯ. Сонце не для нас, Ево. Ми родилися в темноті і живемо в ній.

ЕВА. Чому-ж так? Я цілими роками думаю над цим. Я в книжках хочу найти відповідь на це питання і немає. Пишуть про все, а про це, чому ми покривджені, мовчать.

МАРІЯ. Бо книжки пишуть дитино ті, що мають очі.

ЕВА. Це правда. Як би я писала книжку, то не раділа-б сонцем, бо я не знаю його. Я тужила би за ним, проклинала-б темряву, плакала-б... Ось пишуть про милого. А я ніколи не знатиму, що таке милий. Я, сліпа дочка сліпих щіткарів і музикантів, засуджена у вічній ночі доживати самітно свій вік.

МАРІЯ. Чого-ж дитино? Ось я родилася сліпою, а вийшла заміж. Ніхто не може знати, що буде. Кажуть всі, що ти гарна, навіть дуже гарна...

ЕВА. Що мені з краси. Я не бачу її, я не знаю навіть, як виглядає людина, чи то гарна, чи погана... Я нічого не знаю...

(Входить з палицею в руках Антін.)

АНТІН. То ти Маріє?

МАРІЯ *(встає)*. Ти вже повернувся, Антоне?

АНТІН. Всі щітки продав, та ще й замовлення одержав. Кажуть, наша робота добра. А на дворі тепло, приємно. Любо побути. Ева тут?

ЕВА. Тут тату.

АНТІН. Пішла-б ти дитино до шевцевої Зоні. Вже вечоріє, то може підете трохи над ріку. Там свіже, чисте повітря.

ЕВА. Не хочеться тату. Трудити Зоню не хочу. Хоч вона добра для мене, але — мені ніяково. Може вона сама хоче піти кудись...

АНТІН. Івась швидко прийде з роботи, може він вийде з тобою.

ЕВА. Івась напрацюється цілий день на фабриці і йому тяжко ходити. Спочити треба.

МАРІЯ. А можеб ми пішли разом. Хоч в найблищий сад. Ти Ево не виздоровіла ще після недуги і тямиш, лікар казав, що необхідно побувати на свіжому повітрі.

ЕВА. Як хочете мамочко. Я готова. *(Встає.)*

МАРІЯ. Антоне, як прийде Івась, то вечера готова. Він знає.

АНТІН. Добре. О! Івась все найде. Йдіть, доки сонце не зайшло, бо вечері ще холодні. А я докінчу свою роботу.

МАРІЯ. Я не скінчила щітку, може ти...

АНТІН. На столі? *(Находить руками.)* О, добре, добре. Я докінчу.

МАРІЯ *(бере з кутка палицю)*. Ходім Ево. *(Підходить до неї і бере за руку.)* Підемо в садок. *(Відходять.)*

АНТІН *(постояв хвилинку, подумав. Потім присідає і робить щітку та мугикає сум-*

ну мельодію. Руки застигли біля праці, він замовк, зморщив чоло. Раптово швидко встав і при помочі палиці пішов ліворуч. Бренькнули в другій кімнаті струни і тихо-придавлено полилася сумна мельодія скрипки.)

ІВАСЬ *(входить бадьорий, веселий, в робітничому картузі, обмазаний від праці, з бляшанкою в руках. Почув гру батька і приставнув, як вкопаний. Потім повільно скинув кашкет. Присів біля стола. Гра Антона то завмирає, то знову зривається роспучливо. По хвилі переходить в ледво-чутні тони і — втихає. Івась сидить неподвижно.)*

АНТІН *(виходить згорблений, дуже прибитий.)*

ІВАСЬ *(глухо)*. Тату!

АНТІН *(здрігнувся)*. Ти Івасю?

ІВАСЬ *(підходить до нього)*. Тату, навіщо розстроювати себе?

АНТІН. Нічого сину, нічого. Це так, щоб розрадити душу.

ІВАСЬ. Хіба вам тяжко?

АНТІН. Скрипка Івасю, це моє правдиве життя, мій справжній — окремий світ. Коли граю, то все бачу, все знаю. Тоді я не сліпий, тоді забуваю про наше нещастя, про нашу кривду. Але ти голодний сину. Мама з Евою пішли в садок посидіти трохи, а вечера готова.

ІВАСЬ. Я найду, тільки помиюся трохи. А ви любий тату заспокійтеся. Не треба про все це думати. Не варта! Все одно нічого не поможе... Вкінці, не ціле-ж життя думати про одно й те саме. Я вже казав вам, що гордий я вами.

Гордий тим, що я одинокий-видючий син сліпої-бідної родини щіткарів. Мені так любо, що я допомагаю вам у всьому...

АНТІН. Правда Івасю. Як-би не було тебе, то ми всі пропали-б. Але знаєш, темна людина ніколи не може забути про своє вічне горе. Я знаю, що направити це годі. Сліпим я й умру. Але біль, такий пекучий біль томить мене цілого. Як тільки залишуся самий, то біль той підсувається до горла і давить. Дуже давить. Тоді утікаю до своєї скрипки і на струнах виливаю свою тугу. І я знаю. Мама і Ева теж сумують, але всі ми перед собою не показуємо цього...

ІВАСЬ. Ніхто може не розуміє всіх вас тату так, як я. І власне через це я всецілo ваш. Тільки годі вічно жити болем. Не треба попадати в роспач...

АНТІН. Я Івасю нічого. Так якось, прийшло в голову, але це проминуло... Йди їсти сину.

ІВАСЬ. Йду. *(Виходить лівобіч.)*

АНТІН *(сідає знов до щітки. Мовчки працює.)*

АДА *(в літньому одязі і капелюсі, зі зшитком в руках, входить по хвилі з іронічною посмішкою. Побачивши тільки Антона, поважніє).* Доброго здоровля пане Антоне.

АНТІН *(повернув голову).* Це ви панночко? Доброго здоровля. Сідайте в нас. О! Давно чув ваш голосок. Дзвінкий, гарний голосок. Сідайте, сідайте.

АДА *(сідає біля стола).* Я заходила тому два дні до вас, але бачилася тільки з Івасем.

Вас не було дома. *(Розглядається по кімнаті.)* А Івася ще немає?

АНТІН. Є, є панночко. Прийшов і вечеряє в другій кімнаті. Я покличу, як потребуєте.

АДА. Ні, ні. Не треба, я підожду. В мене поправді немає ніякого діла. Зайшла просто так... *(Мовчанка.)* Ви все своїм ремеслом займаєтеся?

АНТІН. Жити треба панночко. Хоч правда, з цих щіток прожити годі, але Івась наша вся поміч. Як-би не він, то ми пропали-б. А так я зароблю дещо щітками, він на фабриці і якось йдуть дні за днями.

АДА. Так, щастя, що маєте Івася.

АНТІН. Велике щастя панночко. Велике. Я ніколи не забуду тої великої, радісної хвилі, коли довідався, що в нас родився він і — не сліпий. Я був-би вбив себе, як-би він був теж сліпим. Бідна Ева, яке її життя через сліпоту? Нам двоїм однаково, ми прожили своє, а вона молода, кажуть й гарна і — що з того?...

АДА. Так, дуже гарна.

АНТІН. Ви не знаєте панночко, яке велике щастя очі. Без очей гірше, як без рук. Ви подумайте, що ми не знаємо нічогісінько . Ми ніколи не бачили людей, ні вулиці, ні сонця, ні дерев. Вічна ніч і ми в ній. А це тяжко, дуже тяжко...

АДА. Вірю вам. У вас я буваю рідко, але знаю, як гірко вам.

АНТІН. А Івась — це одинока наша надія. Він бачить життя, він щасливий за нас всіх і через нього й ми. І добра дитина, страшно добра...

Та ось я голову свою журю, щоб й його не забрали на війну, бо кажуть, вибухне війна цим разом певно... Що-ж тоді нам робити? Це була-б наша загибіль...

АДА. Цим не трівожтеся пане Антоне. Івась за молодий до війська, а мій тато каже, що довше як 6 місяців війна не потріває.

АНТІН. А я боюся, дуже боюся. Сам собі думаю про це і нікому не кажу...

ІВАСЬ *(в другій кімнаті, заспівав на мотив "Марселєзи").*

Над залитою кровю землею
Ніч похмура туманна стоїть...

АНТІН. Він все такий бадьорий.

АДА. Це добре. *(Повернула голову і слухає.)*

ІВАСЬ *(співає далі).*

А в тумані під сірою млою
Бій всесвітній, крівавий кипить...

(Виходить бистро, але заглянувши Аду пристанув і почав іронічно.) Кого я бачу! Вітаю вас шановна громадянко Адо в наших пролєтарських хоромах!

АДА *(іронічно хилить голову).* Поклін вам товаришу-руїннику!

АНТІН. Що це за привітання у вас?

ІВАСЬ. Це наші. Ми инакше не вміємо. *(Присідає недалеко Ади.)* Що-ж вас прибило до нас громадянко?

АДА. Прийшла подивитися на вас і спитати, коли вибухне соціяльна революція.

ІВАСЬ. Дивитися на мене можете аж до самого ранку, це байдуже мені. А соціяльна рево-

люція панно Адо? Гм... Бачу ви таки цікавитеся цим питанням. Чи не з переляку?

АДА. Я ніколи не боюся того, чого не може бути.

ІВАСЬ. Підождіть горда панночко, я ще не відповів на ваше питання. Ви хочете знати, коли вибухне соціяльна революція? Так слухайте: Як оцей будинок буде не вашого батька, а всіх працюючих, і як ви не будете шелестіти своїм одягом і вганяти з дармоїдства по місті, а будете працювати на прожиття і зватисьмете не панна Ада, а просто, громадянка Ада, — ось тоді панно Адо буде вже соціяльна революція.

АНТІН. Що це ти Івасю? Я нічогісінько не розумію, про що ти говориш.

ІВАСЬ. За це розуміє панна Ада. Правда?

АДА. Ви Івасю все ще непоправний фантаст, як я бачу. І всетаки веселий, бадьорий.

ІВАСЬ. Чого-ж журитися мені? *(Випростався.)* Я здоровий, міцний, повний життя і віри в краще майбутнє. Головне панно Адо, це віра і я в ніякому разі не помінявся-б з вами. Бо й справді — яка може бути ваша віра? А ви подивіться на мене, звичайного робітника. Я працюю день в день і вірю, певно вірю.

АДА. В що ви так дуже вірите?

ІВАСЬ. В кінець неправди, в кінець отих гордих і зарозумілих ваших посмішок. І ваших і цілої вашої кляси. Ми говорім щиро. Надіюся, що ви будете на стільки отверті, що признаєте мені, як скажу, що так для вас, як й для вашого батька, брата і всіх подібних вам, ми, робітники, в ваших очах і поняттях якісь нищі

створіння. А в дійсності, ой панно Адо, ви не хочете знати яка сила викохується на тих чорних-закурених фабриках!

АДА. А знаєш Івасю, це все таке скучне, таке одноманітне. Господи! І як не обридне тобі вічно фантазувати отак?

ІВАСЬ. Ви робите мені величезну прислугу, що так думаєте. Як-би погляди цілої капіталістичної кляси були такі самі про нас, то ми в двоє швидче росли-б...

АДА *(незадоволено)*. Чи ти не можеш про ніщо инше говорити?

ІВАСЬ. Як бачиш. Коли тобі хочеться по своєму побалакати, то ти не туди попала...

АДА. Ну, і вже загорівся. Чого-ж ти?

АНТІН. Івасю! Ти забуваєшся. Говорити панночці "ти" не личить.

ІВАСЬ. Ах тату, яка ріжниця! Ми виросли разом з малих дітей і смішно відразу привикнути до "ви". Правда, це вже велика сміливість забуватися мені на стільки. Але панна Ада не сердиться, правда?

АДА *(глухо)*. Ні.

АНТІН. Нічого не розумію. Говоріть самі. *(Виходить лівобіч.)*

ІВАСЬ *(проходжується по кімнаті, Ада стоїть з похиленою головою, потім слідкує за ним очима)*.

АДА *(по хвилі)*. Івасю!

ІВАСЬ *(пристанув)*. Що скажете?

АДА. Чому це так?

ІВАСЬ. Як?

АДА. Росли ми з маленьких дітей разом. Знаємо себе наскрізь. І гарно жили. А ось, бувають хвилі, що ненавидимо себе. Яка-ж причина цьому?

ІВАСЬ. Причина панно Адо проста: ми далекі-чужі собі. Між нами — пропасть. Ви, дочка капіталіста, я син сліпого-бідного щіткаря і простий робітник. Запевняю вас, що якби мій батько був теж професором, а я цілими днями ходив ситий і задоволений з біленькими руками, тоді — розуміли-б ми себе прекрасно.

АДА. Ні. Це не так. Я не думаю про це.

ІВАСЬ. Вам тільки видається, що ні, або ви нещиро говорите. Чи ви думаєте, що оті ваші посмішки наді мною не мають глибшої причини? Це не ви посміхаєтесь панно Адо, не ви ненавидите мене часами, а дух вашого батька, вашого оточення. Цілком ясно. Близькими, рідними, ми ніяк не можемо бути, хоч-би хотіли, бо ми — два протилежні світи. І знаєте, цікава річ. Обоє ми тямимо добре, як в діточих літах бавились разом в садку. Тямите, як нераз ми боролися, бігали? Ніби не було ріжниці між нами, як ви були самі, без няньки. А ось підросли ми і пішли своїми окремими-протилежними шляхами. Розійшлися, перестали бути дітьми і стали дійсними борцями.

АДА. Хіба я борюся з тобою?

ІВАСЬ. Хоч-би ви не хотіли, то боретеся, бо життя заставляє мене боротися проти вас. А оці іронічні-горді посмішки, хіба це не боротьба?

Це-ж жовч ненависти до мене, не як до Івася, а як до робітника Івася. Ненависть ця може й несвідомо виходить в вас, але вона природна.

АДА. Слухай Івасю, а скажи будь ласка, невже між нами не може бути такого дружнього життя, як в діточих літах?

ІВАСЬ. Не вірю в це, бо так, як неможна погодити вогонь з водою, так не може бути згідности між двома клясами, в яких ріжні інтереси, думки, стремління...

АДА. Ах, ти знову про кляси. Я говорю про тебе і про себе...

ІВАСЬ. В тім то й річ панно Адо, що ми вже не ті маленькі колишні "ми", а як-не як свідомі члени суспільства. Хіба-ж з мене і взагалі з робітництва посміхається та свавільна-колишня Ада? Ні. Посміхається дочка иншого світа, ворожого нам світа. Ось ви кажете, що ми фантасти, бо хочемо рівности, справедливости. Тимчасом панно Адо оті всі замурзані, погорджувані робітники є одинокими борцями за знищення людської ненависти...

АДА. Ах Івасю! Ви начиталися преріжних книжок, скучних теорій і даєте мені лекцію. Це просто смішно. Я не прийшла на мітінґ...

ІВАСЬ. Ви прийшли подивитися на мене, правда? Дуже дякую. А по правді, останніми часами ви заходите до нас просто для розваги, бо ваш ситий світ надокучив вам. В минулих роках, після того, як ми розлучилися в школі, ви жили в своїому оточенню. А теперішні ваші одвідини, я сам знаю, неприродні для вас. Коли ви заходите з першого поверха в цю бідну кімна-

ту, то з переляком, щоб хтобудь не побачив вас. Неприємно було-б... Правда?

АДА. Може й правда. Хоч ти не повинен так ворожо відноситися до мене Івасю. Не забувай, що мій дід був теж звичайним робітником.

ІВАСЬ. Тим болючіще панно Адо. Впрочім, це не важно. Ваш дід міг бути прекрасною людиною, як ви кажете, звичайним робітником, а вже син його є на жаль вашим батьком...

АДА. Ну, тобі все чогось недостає... *(Обоє мовчать. По хвилі.)* А знаєш, ти страшенно змінився за цих кілька років. Видко читання книжок не йде на марно в тебе.

ІВАСЬ. Я стараюся, щоб не марно. Але по правді, життя вчить багато.

АДА. Хоч як не любо мені, а мушу признати, що ти вмієш читати і з моєї замкненої душі. Так, мені часами остогидає моє оточення, просто скучне для мене.

ІВАСЬ. Ваші слова, сказані щиро і може нехотя, дуже цінні для мене і я вдячний вам за них. Знаєте, чому це у вас буває такий настрій? Дозволите бути щирим?

АДА. Говоріть.

ІВАСЬ. Ви і ваше оточення, здібні тільки до насмішок, лінивства і роскішного життя. Але панно Адо, повірте, прийде ще час, що зломить вас і як попадите в перехресний вогонь, тоді залишиться вам два виходи: піти в манастир або пустити собі кульку в лоб...

АДА *(вибухнула сміхом і закрутилася на місці)*. Ха-ха-ха-ха. Це знаменито. Ха-ха-ха-ха.

(Підійшла, поставила руку на плече Івася.) А знаєш Івасю, я люблю дивитися, як ти так переконано говориш. Ти тоді гарний і сила твоя більшає. А я люблю силу!

ІВАСЬ *(відійшов в бік)*. Про це не цікаво мені.

АДА. А мені цікаво, як то ти будеш боротися на війні. Немає-ж сумніву, що на днях буде виповіджена війна.

ІВАСЬ. Краще скажіть, що ваші рідні та близькі виповідять її. Так, війна неминуча, бо надто тісно стало панам капіталістам в світі і треба нашим коштом побавитися їм в війну. Що-ж? Побачимо. Як я буду боротися в цій війні, то вам певно не цікаво.

АДА. О ні, цікаво.

ІВАСЬ. Як цікаво, то підождіть і побачите. Але я вірю, що після цеї війни ви певно перестанете бути панною Адою і будете просто громадянкою Адою.

АДА. Ти знову своє. Але всетаки цікаво побалакати з тобою, хоч-би й про ці твої фантазії. З ніким я не любила так балакати.

ІВАСЬ. Я про образи, а ви про гарбузи.

АДА. Хай! А я нетерпеливо ждатиму, як ти заслужиш за геройство на війні хрест хоробрости. Чи тоді можна буде посміятися мені Івасю?

ІВАСЬ. Так, тоді можна буде, бо коли так станеться, то я вже не буду Івась, а паршивенький пан Івась. Але я спокійний за це.

МАРКО *(входить і побачивши Аду й Івася змішався)*.

ІВАСЬ. Здоров Марку. Чому не йдеш ближче?

МАРКО *(показує ґазету)*. Ну, війна виповіджена.

ІВАСЬ. Вже?

МАРКО. Инакше годі було надіятися.

АДА. Я-ж казала.

ІВАСЬ *(бере від Марка ґазету)*. Правда, нічого ненадійного. Панство відкрило карти.

АДА. Жаль, що я не мущина. Дуже радо пішла-б на війну. Це-ж честь!

ІВАСЬ *(читає)*. Ну, вкінці...

АДА. Мій батько каже, що тільки ця війна ущасливить людей і перемінить світ.

МАРКО. Щоб війна принесла щастя, я не думаю.

ІВАСЬ *(перечитав)*. Ну, ось новий здобуток культурного 20-того століття. Різня народів. Як вам подобається панно Адо?

АДА. Я про такі справи не можу говорити. Впрочім — буде війна, значить потрібно її. Хіба ви не підете боронити перед ворогом нашу батьківщину?

ІВАСЬ. Скільки сил моїх буде, буду боротися проти війни. Перед ніяким ворогом боронити батьківщину мені не треба. В мене ворог немає що взяти. А ось з вами инша справа.

МАРКО. В цілому місті кипить. Люде бігають, як божевільні. Всі радіють війною.

ІВАСЬ. Радіють темні. Свідома й розумна людина ніколи не буде радіти з того, що людина людину вбиває. Але ті, яким потрібна ця війна, вспіли виховати собі темну товпу.

АДА. Ви хотіли-б, щоб цілий світ думав так, як ви.

МАРКО. Мені треба йти...

ІВАСЬ. Кортить в місто?

МАРКО. Цікаво.

ІВАСЬ. Робітництво повинно рішуче протестувати проти війни і боротися проти неї.

МАРКО. Куплю робітничу ґазету. Побачимо. *(Вийшов.)*

АДА. Мені жаль вас Івасю. Ви ще такий наївний! Хочете протестувати, хочете боротися з розбурханим морем? Це-ж державна зрада!

ІВАН. Покиньте свою мораль. *(Заходив.)*.

АДА. А Марко приходив побачити теж Еву.

ІВАСЬ. Не знаю. *(Задумано ходить.)*

АДА. Він мабуть кохає Еву.

ІВАСЬ. Що кажете?

АДА. Марко кохає Еву.

ІВАСЬ. Не знаю.

АДА. Я знаю.

ІВАСЬ. То й добре. Знайте.

АДА. Цікаво.

ІВАСЬ *(пристанув)*. І що тут цікавого?

АДА. Взагалі...

ІВАСЬ. Вам дивно, що Марко кохається в сліпій Еві? Розумію вас, бо ви можете кохатися тільки в здоровому тілі. Впрочім — Марко теж дитина нужди, як і Ева. Їх споріднює тяжка — однакова недоля...

АДА *(гордо піднесла голову)*. А я люблю здорових людей. Ось й ви подобаєтеся мені тому, що здоровий...

ІВАСЬ. Так. Ви вже декілька разів говорили мені про це. І я вірю вам. Але ось що я скажу: Кохання панно Адо, це не мускули. Щоби кохати, треба душевної, а не тільки тілесної гармонії. Кохання — це друге життя. Ви просто для розваги шукаєте собі ріжних пригод. Але в мині ви не найдете для себе розваги.

АДА. Все-ж таки подобається мені й ваша впертість Івасю. Ми ще будемо друзями. *(Йде до порога.)*

ІВАСЬ. Аж так далеко, то вже ні. Не забувайте моїх слів, які недавно сказав я...

АДА *(дивиться йому в вічі)*. Невже у вас немає ані крихіточки прихильності до мене?

ІВАСЬ. Що-ж? Коли на мить призабуду, що ви дитина ворожого й ненависного мені світа, тоді — тоді... Чому-ж... Ви без сумніву подобаєтесь мені. Але це примха. В мене Адо немає часу на подібні роздумування. Я дитина нужди й праці і в цьому все життя моє.

(За сценою чути далекий гомін.)

АДА. Ось війна буде, ви підете боронити батьківщину, будете ще героєм...

ІВАСЬ. Як-би всі боронили так вашу батьківщину як я, то вона давно розлетілася-б...

АДА. О "товаришу"! Хоч ви фантаст, але так не можна говорити...

(За сценою голосні оклики юрби "Урра!")

ІВАСЬ. Чуєте, як божеволіють люде?

АДА. Це найкраща відповідь вам; ви хочете соціяльної революції і рівности, а ось ті-ж робітники радіють війною. Ха-ха-ха-ха... Ну про-

щайте Івасю. Піду й я поглянути, як ликує робітнича кляса...

ІВАСЬ *(відвернувся — вона постояла трохи і вийшла повільно).*

(За сценою ріжні оклики, гомін і знов голосні крики "Урра". Івась кинувся до вікна, нахилився і хвилинку дивиться.)

ІВАСЬ *(кричить).* Дурні! Дурні!

ЮРБА *(за сценою).* Урра! Уррр-а-а-а!

ІВАСЬ *(схватив кашкет і бистро вибіг з хати).*

Завіса спадає.

ДІЯ ДРУГА.

ОСОБИ:

АНТІН.	БОБ.
МАРІЯ.	АДА.
ЕВА.	МАРКО.
ІВАСЬ.	ВОЯК.

Юрба новобранців за сценою.

— Та-ж кімната, що в першій дії, тільки обстановка дещо змінена. Дія проходить в зимовий день. —

ЕВА *(по піднятті завіси сидить задумана за столом. Обі руки на книжці. По хвилі перекидає декілька сторінок і при помочі правої руки, починає тихо читати).*

Тихше, тихше, ходять звірі,
Пють народню кров вампіри...
Нахиляйтесь,
Пригинайтесь:
Може мимо пройдуть звірі...
Тихше, тихше —
Хто це дише?
Тихше... тихше...
Тихше, тихше: сплять вампіри,
Упилися кровю звірі...
Нахиляйтесь,
Підкрадайтесь:
Як убиті сплять вампіри...

Тихше, тихше —
Хто це дише?
Тихше... тихше...

(Хилить безвладно голову на книжку. З надвору долітає далека-уривана мельодія скрипки і спів Марії. Ева піднімає голову, надслухує. Потім встає, підходить до вікна і опершись, слухає.)

БОБ *(входить по хвилі, в зимовому-спортовому одязі. Заглядає крізь двері, потім обережно розглядається по кімнаті. Побачив Еву, пристанув, усміхнувся. Мельодію з надвору все ще чути, хоч тихше. По хвилі.)* Ево, тут не було сестри?

ЕВА *(повернулася)*. Хто питає?

БОБ. Ади не було у вас, питаю.

ЕВА *(підходить блище)*. Це ви пане Боб? Ні, не було. Скажіть пане Боб, на дворі великий мороз?

БОБ *(підходить до неї)*. Великий. А ти змерзла Ево? *(Бере її руку і держить.)* О, яка холодна. А друга? *(Бере другу.)*

ЕВА. Ні пане Боб, мені однаково, а ось бідний тато і мама ходять на морозі від хати до хати. *(За сценою втихає музика і спів.)*

БОБ. Ходять від хати до хати? Чого?

ЕВА. Грають і співають, щоб заробити на хліб. В нас зараз дуже тяжко пане Боб. Відколи Івась в тюрмі, ми бідуємо. З щіток годі вижити, а бувало Івась заробляв.

БОБ *(легко пригортає її)*. Жаль мені тебе гарна Ево. А ти дуже гарна, правда?

ЕВА. Я не знаю, не бачила ніколи нікого і себе не знаю. Але жаль мені Івася, що кара-

ється в тюрмі. І бідний тато з мамою ходять просити милостині музикою та співом. А воно тяжко, хоч ніхто не хоче знати цього...

БОБ. Слухай Ево! *(Пригортає її, вона невинно хилить голову.)* Шкода, що якось так — ну, погано... Я бував скрізь і бачив гарних дівчат, але таких, як ти, не бачив ніде...

ЕВА. Я сліпа пане Боб...

БОБ. Це нічого. *(Легко цілує її в обличчя.)*

ЕВА *(невинно)*. Пане Боб, навіщо? Ви... ви такий багатий і... *(захвилювалася.)*

БОБ. Багатий тобою. Я так думаю про тебе. Ночами цілими.

ЕВА. Ні, ні. Не кажіть так пане Боб. Я — нічого не знаю, я не можу знати. Живу темна і життя моє таке.

БОБ *(цілує)*. Я так часто думаю про тебе Ево. Колись ми разом бавилися, але тепер ти вже велика. І чим більша стаєш, тим краща...

ЕВА. Це ви говорите пане Боб, чи мені сниться?

БОБ *(пригортає, цілує)*. Я... Я. Ти будеш моєю милою...

ЕВА. Боже! А ви моїм милим? Я читала в книжці про милого і мама росказувала.

БОБ. Тільки слухай мене... *(Цілує.)*

ЕВА *(пригортається до нього)*. Як гарно якось... Ще ніколи не було так. Пане Боб, це правда?

БОБ. Правда Ево, правда. Тільки нікому не говори про це.

ЕВА. А мамі теж не можна сказати?

БОБ. Боже борони! Нікому. Ніхто не сміє знати.

ЕВА. А чому?

БОБ. Так треба.

ЕВА. А які ви пане Боб? *(Руками водить по його обличчі.)* У вас очі...

БОБ. Очі сині... І цілий я гарний Ево...

ЕВА *(пригортається)*. А які то сині очі? Я така щаслива. Пане Боб? Це називається кохання?

БОБ. Ні, це ще не кохання. Кохання потім... *(Цілує її.)*

ЕВА *(ніжно тулиться. Тихо.)* Потім...

(Стук в двері. Боб пустив Еву і жде.)

МАРКО *(входить, побачив Боба близько Еви, здивовано пристанув)*.

БОБ. Чого тобі треба Марку?

МАРКО. Ево! Ти сама?

ЕВА. То ти Марку? Я сама і пан Боб.

БОБ. А тобі кого потрібно?

МАРКО. Я до вас молодий пане не звертався ані словом і дивуюся, що ви дозволяєте ставити мені якісь питання.

ЕВА *(підходить кілька кроків)*. Марку!

БОБ. Ти грубіян Марку, ось що! В моїй хаті я чейже маю право роспоряджатися.

МАРКО. Так в своїй хаті, будь ласка. Але тут живе родина щіткарів, а не ви. А що цей будинок належить до вашого батька, то за кожне помешкання він одержує гроші.

БОБ. Ти дуже розумним став Марку. Стережися! Сьогодня на таких розумних є місце там, знаєш — за містом, в сірому будинку з закратованими вікнами.

МАРКО *(відвертається від нього)*. Ево, з тобою можна поговорити без цього панича?

БОБ. Грубіян! *(Гнівно вийшов.)*

ЕВА *(поступила крок)*. Пане Боб... *(протягнула руки, потім опустила.)* Марку! Навіщо так?

МАРКО. Ево, ти не знаєш, він гадюка. Чого приходив він?

ЕВА *(мовчить, похилила голову.)*

МАРКО. Ево, не слухай його. Це син душогубця...

ЕВА. Як?

МАРКО. Я читав сьогодня. Батько його придумав новий трійливий ґаз.

ЕВА. Навіщо?

МАРКО. Продав його державі, для війни. Тим ґазом будуть троїти і осліплювати вояків на фронті.

ЕВА. Осліплювати?

МАРКО. Він знову розбагатів. Швидко матиме й другу фабрику. Бідний Івась вже цілий рік карається в тюрмі за це, що аґітував проти війни, а батько цього панича придумує нові винаходи на людські муки і смерть.

ЕВА *(зложила руки)*. Боже! Осліплювати людей... Як страшно... *(Безсило сіла на крісло і похилила голову.)* Силою робити людей сліпими... Не може бути Марку!

МАРКО. Правда Ево.

ЕВА. Як дико. Думають над тим, аби робити людей сліпими, а не хотять придумати нічого, аби сліпих зробити видючими... *(Глибока задума.)*

МАРКО *(стоїть з далека і дивиться довшу хвилю на Еву. Потім підходить і стає перед нею)*. Ево!

ЕВА *(втирає сльози. Зворушено)*. Що Марку?

МАРКО. Я Ево прийшов попрощатись з тобою. Сьогодня я виїду.

ЕВА. Куди Марку?

МАРКО. Мене забірають на війну...

ЕВА. На війну?

МАРКО. На війну Ево. Мушу. Наші провідники зрадили нас на початку і ми безпомічні, розсіяні.

ЕВА. Коли-ж їдеш?

МАРКО. Зараз від'їду. Сьогодня відходить мій річник. І я... я прийшов попрощатися. Хто зна, що жде мене. Може більше не побачу тебе Ево...

ЕВА *(встає)*. Марку! *(Подає йому руку.)* Ти все був добрий для мене, як рідний брат. Я молитимусь за твоє життя.

МАРКО *(цілує її руку)*.

ЕВА. Навіщо цілуєш Марку?

МАРКО. Не знаю Ево. Так чомусь. З малих дітей виростали ми разом і ти така рідна мені. *(По хвилі.)* Будь здорова Ево і памятай, що я все думатиму про тебе...

ЕВА. Добре Марку. *(Бере в руки його голову.)* Марку! Ти рідний, добрий, правда? Будь-же щасливий і повертайся здоровий.

МАРКО *(тихо)*. Дякую Ево. Прощай! *(Цілує обі руки і хутко йде.)*

ЕВА. Марку!

МАРКО *(пристанув)*. Що Ево?

ЕВА. Пан Боб в твоїх літах. Він теж сьогодня йде на війну?

МАРКО *(болісно скривився)*. Ні Ево. Такі, як пан Боб на війну на йдуть. Вони тільки посилають нас, а їх батьки придумують трійливі ґази... *(З похиленою головою відійшов, але біля порога здержався.)* Ево!

ЕВА. Що Марку?

МАРКО. Як поверне з тюрми Івась, а я загину на війні, то перекажи, що я був його вірним другом до самої смерти.

ЕВА *(тихо)*. Скажу Марку.

МАРКО. Будь здорова...

ЕВА. Будь здоровий і — вертай...

(Марко повільно вийшов. Ева постояла хвилинку, потім підійшла до вікна, надслухує. По хвилі витягає приладдя і недокінчену щітку, сідає і починає працювати. Але зараз-же перестає, задумується і хилить голову на стіл. Згодом входить закутаний, з скрипкою під пахою, АНТІН *і* МАРІЯ.*)*

АНТІН. Замерз, страшенно замерз...

МАРІЯ. Роздягайся Антоне... Ева тут? Ево!

ЕВА *(піднімає голову, слабим голосом)*. Я тут мамочко. *(Встає. Марія і Антін роздягаються.)*

МАРІЯ. Скучно дитино, правда?

ЕВА. Тяжко мамо. Голова розболіла...

МАРІЯ. Голова розболіла? *(Підходить, голубить її.)* Чого-ж дитино?

ЕВА. Мамо, мамо... *(Плаче на грудях матері.)*

МАРІЯ. Чого ти Ево? Заспокійся. Антоне, Ева плаче.

АНТІН *(підходить)*. Плаче? Ево, чого?

ЕВА. Я не знаю... Не знаю...

АНТІН. Тяжко, це правда. Але — не наша воля. Нещасливі ми за всіх. Ось намерзлися на морозі і немає й на один день на хліб...

МАРІЯ. Не нарікай Антоне, бо нікому жалітися. Ніхто нас не знає, ми самі.

АНТІН. Івася, нашого золотого Івася, нашу надію і наше щастя, держать цілий рік в сирих мурах. І завіщо? За це тільки, що він не хотів йти різати людей? *(Підносить руки в гору.)* Боже! Чи ти є на світі, чи може відрікся нас?

МАРІЯ. Антоне, не гріши. Не треба... *(Присідає, біля неї пригорнена Ева.)*

АДА *(входить одіта по зимовому)*. Добрий день вам...

АНТІН. Добрий день панно Адо. Добрий день.

АДА *(дивиться по всіх)*. Посумніли ви всі...

АНТІН. А хіба ми були колибудь веселими? Ціле наше життя панночко — сум безконечний...

МАРІЯ. І ніч.

АНТІН. І ніч.

АДА. Я зайшла до вас з справою. Знаю, як тяжко вам і хочу допомогти дечим.

АНТІН. Дякуємо вам панночко, але, *(здвигає плечима)* яка може бути допомога?

АДА. Я бачу, як ви бідуєте зимою і признаюся, мені болісно.

АНТІН. Івася, Івася нема добра панно. Івась мучиться і ми з ним. І завіщо? Хіба вбив він кого? Його-ж держать вже цілий рік в тюрмі тільки тому, що не хотів вбивати...

АДА. Так. Івась багато допомагав вам.

ЕВА. Панно Адо. Навіщо цеї війни?

АДА *(якось безсило)*. Я не знаю Ево. Не знаю. Сьогодня бачила багато ранених. Страшні вони дуже. Минулого року, я, як і всі, раділа війною, допомагала її всім, чим могла. Але тепер це змучило мене, остогидло. Я бачу страшні наслідки війни. Тисячі людей передвчасно гинуть. Впрочім, воєнний запал остиг не лиш серед війська, але й серед нас, мирних людей. Хочеться зробити мені щось велике, корисне і не знаю що. Нікуди дітися мені, душно стає. Глянула сьогодня на тих нещасних вояків з фронту і мимоволі подумала: невже це люде?

ЕВА. І що буде панно Адо? Починається голод, все дороге стає і грошей немає...

АДА. Не знаю люба Ево. Знаю тільки, що мені стає тяжко, тісно... До вас я не заходила давно, але тепер стужилася, тепер заходитиму частіще...

АНТІН. Війна... Війна... Прокляття людського роду...

(Всі мовчать з похиленими головами. Входить блідий ІВАСЬ, *поганенько одітий, за ним* ВОЯК *з рушницею в руках.)*

ІВАСЬ *(пристанув і дивиться на всіх)*.

АДА *(піднімає повільно голову. Побачила Івася і злякано відступила назад).* Івась?

АНТІН *(здрігнувся).* Що Івась панночко?

АДА. Івасю! Ви тут?

ІВАСЬ *(цілий час поважний).* Як бачите...

АНТІН. Івасю! Твій голос! *(Підбігає з простягненими руками в його бік.)*

МАРІЯ. Сину, сину! *(Встає і йде, як Антін.)*

ЕВА. Івасику! *(Як вище.)*

ІВАСЬ. Рідні мої! *(Обіймає всіх, цілує.)* Бідували без мене? Ево — сестричко! *(Пригортає.)* І ви мамо і ви тату. Як давно бачив я вас... *(Всіх пригортає до себе.)*

АНТІН і МАРІЯ. Сину, сину наш... *(Ридають.)*

ІВАСЬ. Не треба плакати, не треба. Заспокійтеся... Сідайте... *(Відводить їх.)* Так. Ось тут. Сідайте. Так-так... Ну ось... Тільки не плачте... Я-ж прийшов до вас... *(Побачив Аду.)* А я ще з Адою не привітався. *(Підходить до неї.)* Здорові були пано Адо. *(Подає руку.)*

АДА *(не випускає його руки, тихо).* Якиї ти страшний Івасю.

ІВАСЬ. Побоюєтеся, що сили в мене немає? *(Висуває руку.)* Не журіться, моєї сили ніхто не забере навіть тоді, як я буду на смертній постелі...

(Марія, Антін і Ева обступають його знов і прислухуються розмові.)

АДА. Ви все такий, як колись.

ІВАСЬ. А ви хіба вірили, що тюремні мури зломлять мене? О, я не з тих. Наші робітничі

провідники не сиділи, як я цілий рік в тюрмі і зломились, пішли на службу, на собачу службу творцям цеї страшної різні. Та нехай! З крови й смерти міліонів виростуть нові, непохитні провідники.

АДА. Знаєте Івасю, я не вповні погоджуюся з вами і ніколи не погоджувалась, але признаюся, ця війна вже остогидла мені.

ІВАСЬ. А я чув, чув. Ваш батько не дармує, працює. Наука поступає вперед. Що-ж — стати великим багачем коштом міліонів людських жертв, це для таких людей не тільки честь, але й безсмертна слава.

АДА. Я Івасю не відповідаю за вчинки батька. Коли він винайшов трійливий ґаз, то я не помагала йому в цьому.

ІВАСЬ. Це не важно. Ви будете користати з його грошей, одержаних від держави за цей варварський винахід. Але бачите, пани не зневірилися в мені. Потрібна їм моя сила...

АДА. Вас випустили?

ІВАСЬ. Потрібно гарматнього мяса на фронті і — випустили. Ось жде. *(Показує на вояка, що весь час стоїть біля порога.)*

АДА *(оглянулась)*. Івасю! Чого йому?

АНТІН. Сину, ти говориш, що тебе вже випустили?

ІВАСЬ. Випустили тату, та не самого. Зі мною прийшов узброєний вояк і ось жде.

АНТІН і МАРІЯ. Жде?

ІВАСЬ. Я ще зараз виїду. Мене забирають на — війну.

АНТІН І МАРІЯ *(схвачують його)*. Сину! Івасю! Тебе на війну? А ми?

ЕВА. Йвасику! Не йди нікуди, не йди.

(Всі троє придавлено ридають, АДА *відійшла в кут. Вояк відвернувся біля порога і похилив голову.)*

АНТІН. Безталанні ми! Ти-ж в нас оден...

МАРІЯ. Не пущу! Не дам! Сину, сину, надіє наша!

ІВАСЬ. Любі мої! Не наша воля. Я мушу. Не піду — розстріляють ще сьогодня...

АНТІН *(піднімає в гору кулаки)*. Прокляття, прокляття на них!

ІВАСЬ. Я повернуся, я не загину. Я вже знаю, як воювати мені. Тільки ви не журіться. Все буде гарно. Знаю, що тяжко, але годі. Ми тільки погній для вищих...

МАРІЯ *(крізь плач)*. Коли-ж ти Івасику підеш?

ІВАСЬ. Зараз мамо...

МАРІЯ. Боже! І нічого немає, щоб дати тобі на дорогу...

АНТІН *(розвязує витягнений з кишені вузлик)*. Хоч трохи грошей Івасику. Бери...

ІВАСЬ. Ні, ні тату. Нічого не треба мені. Я все одержу. Не треба. Заховайте собі.

(Прикра мовчанка, тільки придавлені ридання чути. За сценою з далека пісня, що згодом кріпшає:)

Золотая берізонька лист пускає.
Мати свого сина на війну прощає.
Ой не йди-ж мій сину, ворог кулі має,
Просто серця твого він ціляє...

(Пісня повторюється і знову далеко стихає.)

ІВАСЬ. Пішли новобранці. *(Зітхнув.)* Пора й мені...

МАРІЯ. Як?

АНТІН. Сину!

ІВАСЬ. Мушу. Жде вояк, а він не може довго. *(Пригортає всіх їх до себе.)* Я все буду памятати про вас. Я не дозволю пропасти вам. І я скоро повернуся, здоровий, вільний. Заживемо, як колись.

АНТІН. Сину, сину! Нехай всіх нас заберуть, тільки не тебе. Ти наша надія...

МАРІЯ *(крізь плач.)* Надія...

ІВАСЬ. Нічого. Я повернуся. Прощайте мамо! *(Обнімає й цілує довго.)* Моя добра, гарна матусю...

МАРІЯ *(крізь радиння)*. Іваспку. *(Цілує скрізь.)*

ІВАСЬ. І ви мій тату дорогий та любий. *(Цілуються, Антін розридався в голос.)* І ти кохана сестричко... *(Цілує.)*

ЕВА. Іваспку, братчику... *(Плаче.)*

ІВАСЬ *(вирпвається від них, підходить до Ади.)* Прощайте й ви Адо.

АДА *(держить його руку)*. Івасю! За батьків будьте спокійні.

ІВАСЬ. Нічого не треба панно Адо. Ласка ваша буде мучити мене. Я дуже люблю своїх батьків, але... Ну, ви самі знаєте. Мене женуть боронити своїми грудьми не їх бідних, а вас і вашого батька. І за це я не хочу, ніякої заплати. *(Потряс її руку.)* Прощайте!

АДА. Ви дуже впертий і не хочете зрозуміти, що я теж людина. Але повертайтеся здорові, це моє найбільше бажання.

ІВАСЬ. Поверну певно, цим не журіться. Я мушу ще бути свідком тих великих подій, які будуть після проклятої війни. *(До батьків, що плачуть.)* Йду. Будьте здорові. *(Кинувся до дверий.)*

АНТІН, МАРІЯ і ЕВА. Івасю!

(Всі, окрім Ади, простягають руки і йдуть в напрямі дверий. ВОЯК *вийшов і його видно в сінях.)*

ІВАСЬ *(здержався біля порога на оклик рідних, глянув на них і ще раз кинувся до них).* Ще раз, ще раз прощайте! *(Цілує всіх, вириває́ться з їх обіймів і вибігає. Ада стоїть цілий час оподалік.)*

ВСІ *(окрім Ади підбігають до дверий.)* Івасю! Івасику!

(Марія й Антін клоняться на одвірок, Ева заховала обличчя в руки.)

— Завіса повільно спадає. —

ДІЯ ТРЕТЯ.

О С О Б И :

АДА — ІНЖІНЄР
ЕВА — МАРКО
БОБ

(Роскішно прибрана вітальня в домі батька Ади. Рояль, мягка мебель, малий столик і телєфон. Двері: середні, ліво - і правобіч.)

АДА *(входить спішно з правих дверий, хвилинку задумується, потім йде лівобіч.)*

МАРКО *(по хвилі входить з середних дверий, у військовому одінні, з револьвером при боці. Оглянувся, покашляв і жде біля порога.)*

АДА *(виходить одіта в легкий плащ і осінній капелюх. Побачила Марка.)* Кого я бачу? Марку? Невже це ти?

МАРКО *(вітається по військовому)*. Як бачите.

АДА. Дуже приємно Марку. Ну, як-же маєшся? *(подає руку)*. А виріс ти дуже на війні. На довго приїхав?

МАРКО. Ще сьогодня від'їду. Я по службовим справам виїхав і мушу повертатися.

АДА. Шкода. Ну, а як там Івась? Здоровий?

МАРКО. Ми в одному полку. Покищо здоровий.

АДА. Воює?

МАРКО. Не дуже.

АДА. А можна й так?

МАРКО. Як хто хоче, то можна.

АДА. Гм... Він не змінився нічого?

МАРКО. Івась з тих, що не змінюються.

АДА. Так. Це правда. Ти вже був з Евою... власне — в щіткарів?

МАРКО. Не був, зараз зайду.

АДА. Їх мати тяжко хора, але ти нічого не кажи Івасеві.

МАРКО. Я привіз від Івася дещо грошей для батьків.

АДА. Добре. Це добре. Я тільки-що була в них і мені треба побігти по ліки. Вибачай, що мушу йти.

МАРКО. Івась передав для вас листа. *(Витягає з кишені і подає.)*

АДА *(дивиться в очі Маркові, бере здержано)*. Дякую. Просив відповісти? Ах, так... Це певно про рідних розпитує... *(Розсіяно.)* Я напишу йому. Напишу... Так. Обовязково. Він просив передати відповідь?

МАРКО. Ні, нічого не казав...

АДА. Всетаки... всетаки я вас попрошу. Так. Зайди Марку через годину. Я відпишу. В тебе найдеться ще час?

МАРКО. Як треба, зайду. *(По військовому прощається.)*

АДА *(підходить за ним до середних дверий)*. За годину Марку. Я вже напишу. *(Марко*

пішов, вона на порозі.) До побачення. Буду дуже вдячна. *(Змучено опирається на одвірок. По хвилі підходить до стола, присідає і довго дивиться на листа. Розриває дуже старанно і серйозно читає. Прочитала декілька рядків, і перестала. Задумалась. Читає знов на другій сторінці. Прикусює долішню губу, насупплює чоло. Механічно встає і читає далі. Дочитала. Зітхнула тяжко, рука з листом безвладно впала. Глибока задума.)*

ІНЖІНЄР *(входить, дещо підпитий, одітий роскішно. Став на порозі, усміхнувся. По хвилі, підспівує:)*

Чорні думи — чорні очі...

АДА *(ліниво повернула голову, глянула і знову відвернулася).*

ІНЖІНЄР *(споважнів)*. Гм... Можу потурбувати?

АДА *(глухо)*. Ні, не можете.

ІНЖ. *(підходить)*. Значить, таки не можна?

АДА. Я сказала.

ІНЖ. А я не до вас гарна панно, а до вашого батька.

АДА. Тимбільше. Батька немає дома. Коли вам цікаво побачитися з ним, то зайдіть на ґазову фабрику.

ІНЖ. Сідайте на хвилинку. *(Сам сідає недалеко неї.)*

АДА. Вибачте, але мені треба йти.

ІНЖ. На хвилинку.

АДА *(присідає, цілий час холодна)*. Ну, чим можу служити панові інжінєрові?

ІНЖ. Чому так офіціяльно? *(Нахилився блище.)*

АДА *(відвернулася)*. Ви знову пили.

ІНЖ. *(випростався)*. Так, випив. Щож, на війні всі пють, пю й я. В життю людини гарна панно є тільки два важні-рішаючі моменти. Це тоді, як людина родиться і як вмірає. А поміж цим — роби що хочеш, все одно помреш.

АДА. Так чого вам треба від мене?

ІНЖ. Гм... Дивне питання. Чого я хочу? Стара історія гарна панно... Бачите, війна прекрасна річ. Я у війні найшов щастя, власне — половину щастя.

АДА. Ви думаєте про гроші?

ІНЖ. А хібаж гроші не щастя? І чи можливе щастя без грошей? Так, але це в нас другорядне питання. Значить, половина мойого щастя, це благословенні гроші, а другої половини немає і ви гарна панно не хочете доповнити її...

АДА *(злобно, забуваючи, відкинула з руки листа на стіл і встала)*. Ви знову про... Ну, я не можу. Мені треба йти. *(Йде.)*.

ІНЖ. Значить і сьогодня ніякої відповіді?

АДА *(біля порога)*. Я вас прошу пане інжінєр залишити мене в спокою. Я зовсім не думаю виходити заміж. Прощайте! *(Вийшла в середні двері.)*

ІНЖ. *(кидається за нею)*. Панно Адо! Панно Адо! *(Вибіг.)*

(Сцена якийсь час порожна. По хвилі за середними дверми чути голосну розмову інжінєра. БОБ (підпитий) й інжінєр входять.)

ІНЖ. Просто кажу тобі Боб! Неможлива.

Така груба поведінка. Я до неї ласкаво, а вона... Ну, що ти на це скажеш?

БОБ *(роздягається)*. Скидай з себе плащ і сідай.

ІНЖ. *(роздягається)*. Просто неможлива. Я до неї ласкаво, як треба. Ну, ми-ж культурні люде. А вона так грубо. Що ти на це скажеш?

БОБ. Та чого це ти до мене причепився?

ІНЖ. Ти брат її.

БОБ. Смішний! Брат, то брат, а яке мені діло до вас? Голови поломіть собі, мені байдуже.

ІНЖ. Фе Боб! Тут така ніжна справа, така наскрізь чутлива, а ти — "голови собі поломіть".

БОБ *(сідає, закурює)*. Бо ти дурний інжінєре, ось що. На чорта тебе так припекло женитися. Ось мені вже 22 роки і навіть в голову не приходить. Хіба, щоб жити, як слід, треба обовязково мати постійну жінку? Обридне.

ІНЖ. *(відмахується руками)*. Ну, ну, ну. Тільки замовчи. Я це розумію, але — це треба...

БОБ. Ха-ха-ха-ха. Вколов? Так гляди-ж. Про всі свої чутливі, чи які там справи, балакай з Адою, а зі мною напєшся. *(Йде в другу кімнату лівобіч і виносить пляшку та дві чарки.)* Ну, ось. Це, розумію. А він розмок від двох слів дівчини. Соромся. *(Наливає.)* Правдиве бурґундське. Тягни!

ІНЖ. Нехай! *(Оба пють.)* А ти дивний чоловяга Бобе! Що з тебе буде?

БОБ. Хе-хе... Хіба не все одно, чи я буду

тільки Боб, чи пан доктор Боб? Світ на цьому нічогісінько не потерпить, ані не скористає.

ІНЖ. Так, але — як-же в тебе справи з університетом?

БОБ. А йди ти під три чорти з університетом. *(Долив.)* Тягни! *(Пють.)* Ось ти оженишся з Адою...

ІНЖ. Хто зна...

БОБ. Тихо. Ти оженишся з Адою і якось будете тягнути дні, а я — шлятисьму, як й тепер. Один я і Ада, а дві добрі фабрики. Батько старий...

ІНЖ. Ти політик Бобе!

БОБ. До грошей політик. *(Доливає.)* Ну інжінєр! Да благословенна буде війна і трійливі ґази! Тягни! *(Пють.)*

ІНЖ. Да благословенна буде! *(Протягнувся на кріслі, заложив руки за голову і вдивився перед себе.)* Ех Боб! Ти щасливий чоловік. Тобі все одно. В тебе кожний день однаковий...

БОБ. А в тебе? *(Наливає собі, пє, потім, як інжінєр говорить далі, він випадково находить на столі лист Івася забутий Адою і читає.)*

ІНЖ. В мене Боб ні. Я нераз почуваю себе таким незначним і непотрібним, що не хотів би й хвилинки жити. Нічого нового. Я пю, це правда. Гроші є, всего повно і пю. Чорт бери все. *(Зняв руки з голови, але сидить в давній позі.)* Да благословенна буде війна і трійливі ґази, що дають нам золото...

БОБ *(перестав читати листа, голосно розреготався.)*

ІНЖ. *(здивований глянув на нього).* Чого ти?

БОБ. Ха-ха-ха-ха... Розумієш, любовний лист. Ха-ха-ха-ха. Любовний лист до Ади... *(Сміється.)*

ІНЖ. До Ади? Від кого?

БОБ. Знаєш, тут в нас живе родина щіткарів. Сліпий дурень і такаж жінка. Але дочка в них гарна...

ІНЖ. Від кого ж лист до Ади?

БОБ. Так я й кажу. Ось в того сліпого дурня, є менший дурень, так званий Івась. *(Іронічно.)* "Соціяліст"! Ми з малих дітей знаємо їх. Так отой "соціяліст" зараз на фронті і написав Аді листа. Цікаво! Ха-ха-ха-ха...

ІНЖ. Я нічого не розумію. Сліпий дурень на фронті написав листа?

БОБ. Та ні. Син отого сліпого дурня, так званий, Івась. Слухай тільки.

ІНЖ. Підожди. Так хтож він? Офіцер?

БОБ. Який там офіцер! Простий вояк.

ІНЖ. Ну?

БОБ. Слухай. *(Читає.)* Адо!

ІНЖ. Навіть не панно Адо?

БОБ *(читає).* "Всі ваші листи я одержав. Не відписував, бо не було потреби. Кожного дня бачу сотні людських трупів і тоді згадую вашого батька і через нього вас". *(Перекривляється до інжінєра.)* "Соціяліст"!

ІНЖ. Дурак! Чого-ж він так пише?

БОБ. Того, що батько придумав новий трійливий ґаз... Ну слухай далі. *(Читає.)* "Всі ваші довжезні листи про тугу та бажання побачи-

ти чомусь мене, страшенно бліднуть серед цього поля смерти. Це Адо у вас з нудьги родиться туга, а я не нудьгую. Я гордо борюся, не з вашими ворогами, а зі смертю. Бо я хочу жити.

ІНЖ. Умгу...

БОБ *(читає)*. "Марко заїде в ваше місто, він бідний по правді кохає Еву..." *(Перестав читати, насупився. Злісно.)* Ах ти обмурзаний дурню!

ІНЖ. Про яку це Еву?

БОБ. Сестра того — "соціяліста". Сліпа, але гарна...

ІНЖ. Ну і що?

БОБ *(злісно помяв листа і кинув)*. А к чорту все це! Тягни інжінєр! *(Пють, він знов наливає.)*

ІНЖ. Боб! Ти роскажи про все на розум. Я нічогісінько не розумію. А мене заболіло. Ти-ж Боб зрозумій. Тут лист від якогось вояка до Ади. До тої Ади, яку я так високо цінив...

БОБ. Інжінєр, не плач. Тягни! *(Пють.)* Не будь бабою. Ти вже пяний...

ІНЖ. Ну хочби пяний. Ти розумієш Боб, що я кохаю її, твою сестру. Я тобі скажу щиро... Ти послухай Боб...

БОБ. Не треба. Стара пісня. Підожди, тут вже ні чорта. *(Кидає пляшку під стіл. Встає і хитаючись, виходить лівобіч.)*

ІНЖ. Боб! Боб! Ну, як це може бути?

БОБ *(з новою пляшкою)*. Не плач інжінєр! Нехай плачуть ті сірі "соціялісти", а ми — буржуазія. Да благословенна буде війна! *(Наливає.)* Тягни! *(Пють.)*

ІНЖ. *(кричить)*. Боб! Наливай ще! Наливай, хай забудуся!

БОБ *(налив)*. Тягни! *(Пють.)* Ось за це люблю тебе інжінєр.

ІНЖ. Ти розумієш Боб? Ти розумієш?

БОБ. Розумію, розумію...

ІНЖ. Ну, значить розумієш... Ти мій добрий друг... Боб! Ти розумієш?

БОБ. Розумію, як-же ні?

ІНЖ. Я слабий Боб. Слабий, розумієш?

БОБ. Тягни!

ІНЖ. Тягну! *(Пють.)* Я слабий, розумієш? Жіноцтво... жінка... Боб! Гину!

БОБ. Не ги́нь! Тягни!

ІНЖ. Ех! *(Випили.)* Жінка Боб — прекрасне створіння! Гнучке і чортівське. Боб! Розумієш?

БОБ. Розумію, розумію. Але ти підожди. Що ти про жінку? Плювать. Тягни!

ІНЖ. Ні, ні Боб. Я не можу. Не можу. Заболіло.

БОБ. Що заболіло? Ти смішний інжінєр. Ти просто потішний - буржуазний дурень!

ІНЖ. Хто, я?

БОБ. Тихо! Але я тебе люблю, так знай моє добре серце. Скажи — хочеш зараз побачити гарну дівчину?

ІНЖ. Боб!

БОБ. Я тобі докажу. Знай моє добре серце. *(Встає і хитається.)* Слухай! Я зараз приведу сюди гарну дівчину. Але ти не смієш ані словечка промовити. Чуєш?

ІНЖ. Боб! Боб, я не розумію.

БОБ. Тягни! *(Пють.)* І слухай: в мене є дівчина, що послухає у всьому. Вона гарна, але сліпа. Я приведу її сюди, а ти ані пари. Чуєш? Стій біля цих дверий *(показує ліворуч)* і як я дійду з нею сюди, та дам тобі знак, ти легко всунеш руку і поведеш її в другу кімнату. Знай моє добре серце.

ІНЖ. Боб! Я не розумію...

БОБ. Зрозумієш, мовчи! Підеш з нею аж в другу кімнату, в спальню. Я вас замкну, щоб часом Ада не прийшла. Перейдеш одну кімнату, потім другу і там... Тільки ані слова. Вона мусить думати, що ти, це я. Розумієш?

ІНЖ. Боб! Я не розумію...

БОБ *(наливає повну шклянку)*. Тягни і мовчи! Потім ставай біля дверий. Знай моє добре серце. Тягни, я зараз! *(Виходить.)*

ІНЖ. *(випив, оглянувся)*. Боб! Боб! Ах ти поганий! Я нічого не розумію. *(Кричить.)* Боб! *(Похилився на стіл, зловив руками голову. Потім повільно встав, захитався, почав поправляти одяг.)* Ну Боб... І що він придумав... Ха-ха! Дівчину. Золотий Боб! Да буде благословенна... *(Підходить до лівих дверий і ждє. Бурмотить.)* Тихо... Розуміється тихо... Я — маю бути Боб... Ха-ха-ха! Дівчина і я...

БОБ І ЕВА *(входять. Інжінєр глянув і захитався, Боб кивнув на нього, щоб стояв тихо.)*

ЕВА. Пане Боб, мати дуже хора. Я не можу довго бути з вами.

БОБ *(обнімає її)*. Не довго Ево. Не довго. Я мушу їхати і хочу попращатися... *(Цілує.)*

ЕВА. Ви їдете? Куди?

БОБ. В Берлін... в Швайцарію... Сам не знаю...

ІНЖ. *(ворохнувся)*.

ЕВА *(надслухує)*. Ви самі пане Боб, чи ще хтось?

БОБ *(махає на інжінєра)*. Самий Ево. Нікого більше немає.

ЕВА *(пригортається до нього)*. Мені так гарно біля вас пане Боб. Так дуже гарно. Тільки матуся тяжко хора. Простудилася бідна. А ви на довго їдете?

БОБ. На довго, на два місяці. Не будемо бачитися, але — Ево, ти будь добра. Ти добра, правда?

ЕВА *(голубить руками його обличчя)*. Так пане Боб. Для вас... Ви такий рідний мені... Я щаслива... Я не знаю, які люде, нічого не знаю... Ви один, кого знаю...

БОБ *(цілує)*. Ну й гарно. Ми зайдемо в другу кімнату, щоб ніхто нас не бачив. Там перебалакаємо дещо... Ево! Будь добра для мене. Я їду на довго...

ЕВА. Пане Боб! Мені все це, неначе сниться...

БОБ. Так, так... Ходім. Сядемо там...

ЕВА. Мені не можна сьогодня побути з вами. Ви самі знаєте. Ось панна Ада принесе ліки і я мушу бути там...

БОБ. Ненадовго, ненадовго Ево... *(Цілує.)*

ЕВА. Я знаю, але в мене таке велике горе. Таке горе, як моя тітьма... Матуся дорога...

БОБ. Нічого. Мені треба дещо сказати тобі. Ходім...

(Підводить її до лівих дверей і мовчки дає знак інжінєрові. Той тихо підходить і заміняє Боба. В тій хвилі в середніх дверях стає МАРКО і дивиться з порога. Його не бачать.)

ЕВА *(біля інжінєра)*. Пане Боб, я піду назад. В мене...

БОБ *(підбігає і всовує голову між інжінєра і Еву)*. Не довго Ево, одну хвилинку...

ЕВА. Страшно...

БОБ. Ходім... *(Відступає, інжінєр веде її.)*

МАРКО. Стійте!

(Всі оглянулися і остовпіли. Дивляться на себе.)

ЕВА *(горнеться до інжінєра)*. Хто це пане Боб?

МАРКО *(до Боба)*. Мерзото! *(До Еви.)* Ево, Ево, що з тобою роблять?

ЕВА. Це ти Марку!

БОБ *(переляканий, але старається бути грізним)*. Щоб я тебе не бачив зараз тут...

МАРКО *(підступає, Боб відступає під стіну)*. Ти ще можеш говорити стерво?

ІНЖ. *(випустив Еву і стоїть біля Боба.)*

МАРКО *(витягає револьвер і направляє в інжінєра)*. Підходь сюди!

ІНЖ. *(ловиться за Боба)*.

ЕВА *(йде в напрямі Марка. Безрадно.)* Марку, чого тобі? Що сталося?

МАРКО. Відійди Ево в другу кімнату. Тут буде кров...

ЕВА *(стає під стіною)*. Марку! Я нічого не розумію... *(Починає плакати.)*

МАРКО *(до інжінєра кричить злісно)*. Підходь собако, бо стріляю!

ІНЖ. *(боязко глядить на Боба, потім підходить. Марко ловить його рукою за обшивку, повертає цілого і з розмахом викидає в середні двері. Але в тій хвилі, як він повернувся плечима, Боб хватає пляшку з вином, мигом підскакує до Марка і замахується на нього. Марко в пору оглянувся, відскочив і Боб не вдарив.)*

МАРКО *(з револьвером)*. Убю, бережись!

ЕВА *(здрігнулась, роспучливо)*. Марку!

МАРКО. Тихо Еве, стій на місці! *(До Боба.)* Ти мерзото так знущаєшся над бідною дівчиною? Стій! Ані з місця, бо застрелю, як собаку! *(Підходить до нього повільно.)* Випусти з рук пляшку! *(Боб дивиться на нього і не випускає.)* Чуєш! *(Боб випускає.)* Зі мною ти гратися не будеш собача породо...

БОБ *(стоїть на місці і не зводить очей з Марка. Говорить хрипло.)* Щоб я тебе не бачив тут, а то...

МАРКО. Мовчи, мовчи, підлото! Ти думаєш, що я так легко подарую тобі тяжку образу цеї нещасної дівчини? Мені все одно, чи вмерти на фронті, чи під тюремними мурами. О! Я знаю! Ти і ота пляшка, — закон. Але я плюю на ваш закон! Раз в життю буду законом я! Чуєш?

ЕВА. Марку!

МАРКО. Тихо Еве. Ти нічого не знаєш. Він віддавав тебе другому, обманював...

ЕВА. Ні Марку... *(Хоче підійти.)*

МАРКО. Стій там Ево, не смій підходити. *(До Боба.)* Більше ти вже не будеш знущатися над ніким. Більше не будеш. Законом сьогодня я!

ЕВА *(кидається, кричить)*. Марку! Марку!

МАРКО. Ево, він так тяжко зневажав тебе... Ти не знаєш...

ЕВА *(крізь плач)*. Я нічого не знаю...

БОБ. Ево, кричи на людей! Телєфонуй!

МАРКО *(направляє револьвер в Боба)*. Раз будеш пане безрадним! Повертайся і заходь в кімнату!

(Боб не розуміє і стоїть.)

БОБ. Чого тобі?

МАРКО. Ані слова! Назад! *(Боб злякано відходить ліворуч, Марко за ним і примикає двері.)*

ЕВА *(кидається в ліво)*. Марку! Марку! *(Заходиться плачем і зсувається здовж стіни на землю. Скулена плаче.)*

ГОЛОС МАРКА. Законом сьогодня я!

ГОЛОС БОБА. Ти не зробиш цього! *(кричить)*. Рятуйте!

ЕВА *(бє кулаком в стіну)*. Марку! Марку!

ГОЛОС МАРКА. І крик твій не поможе...

АДА *(входить, побачила Еву)*. Ево! Чого ти? Що з тобою?

ЕВА. Панно Адо! Рятуйте його!

АДА. Кого?

(В цій хвилі в лівій кімнаті вистріл. Ева

скрикнула і пригорнулася до Ади. Ада стоїть злякана, не розуміє нічого.).

МАРКО *(входить, безсило опирається на одвірок).* Він мусів вмерти...

ЕВА. Ти вбив його?

МАРКО. Він не міг жити... За зневагу...

АДА *(кидається до дверий, глянула).* А-а-а-а... *(стоїть так, як камяна, потім опирається на двері і ховає обличчя в долоні).*

МАРКО *(підходить до Еви, цілує її руку).* Прощай Ево. Мені час в тюрму... Мій закон скінчився...

ЕВА. Марку! Чого ми такі нещасні? *(Хилить голову і плаче.)* Навіщо ще й цього? *(Плаче.)* А я не знаю... Я нічого не знаю...

— Завіса спадає —

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ОСОБИ:

АНТІН	ІВАСЬ
ЕВА	МАРКО
АДА	ВОЯК

(Декорація першої дії, тільки бідніща обстанова. На дворі осінь.)

(За сценою, в другій кімнаті, Антін виграє на скрипці сумну мельодію. На сцені тільки Ева. Вона похилила голову на стіл і якийсь час напів лежить закривши руками. Як гра не втихає, вона піднімає голову і повертає блі-де-камяне обличчя в бік другої кімнати. Повільно мельодія завмірає і нечутно входить Антін.)

ЕВА *(слабим-зворушеним голосом)*. Тату!

АНТІН. Це для мами я грав... Для мами... *(хвилинку мовчить)*. Вона бувало так дуже любила цю мельодію...

ЕВА. Для мами...

АНТІН. На дворі так холодно, а вона бідна в землі...

ЕВА. Не треба згадувати... *(По хвилі.)* Тату!

АНТІН. Що дитино? *(Підходить до неї.)*

ЕВА. Скажіть мені... Але ні. Ви не скажете, ви не скажете, бо й ви цього не знаєте. Ах тату, як багато ми не знаємо! *(Клонить голову на батькові груди.)* Ми нічого не знаємо тату, бо ми сліпі. І чого ми живемо і що значить жити?

АНТІН. Призначено нам жити і живемо. Одним призначено бути багатими, иншим бідними, — одним сліпими — иншим видючими. Не наша сила дитино...

ЕВА. А чія тату? Чія тут сила? Хто такий міцний над всіми нами, що так тяжко карає нас? Казали бог, я вірила, я молилася йому, як вміла. А Івась наш був видючий, він бачив життя, бачив людей, читав багато. І не молився, казав, що молитва не помагає. Я й сама переконалася опісля, що воно так. Ось, як матінка була недужа... Як я молилася за її здоровля, як молилася! Днями й ночами і — не помогло. Померла, покинула нас...

АНТІН. Прийшов її час дитино. І до нас докотиться він... *(Присів біля неї.)*

ЕВА. І скільки тих сил тату? Ось був у нас Івась. Наша радість, наш рятунок. А прийшли, силою взяли його і погнали. Силою заставляють вбивати людей. Завіщо? І нікому не в голові, що ми залишилися самі одні. Ніхто не цікавиться сліпою-бідною родиною щіткарів. А кажуть — ми люде... Хіба ми люде? Може ті, що мають очі — люде, але не ми. Ми темні, про ніщо не знаємо, нас хто захоче — обмане, зневажить... *(Зворушена.)* Я тату нічого не знаю. Ви подумайте, я не можу уявити собі, як виглядає людина. Люде говорять про весну і радіють, а ме-

ні однаково, в мене все темна ніч. Люде кажуть, що це зелене, а це червоне, це гарне, а то погане, а в мене все темне. Вічна темінь, вічна ніч...

АНТІН. Не треба думати дитино, так судилося нам...

ЕВА. Але чому, чому тату? Що значить б а ч и т и ? Що значить мати о ч і? Я не розумію і не зрозумію. Ось в мене очі *(надавлює пальцями свої очі)*, а я бачу бездонну, вічну ніч. І не тільки в очах ніч, але й в серці. Так сумно-сумно мені. Немає нічого, щоб веселило мене. І чим довше живу, тим страшніщі мої терпіння. Мучуся дуже. Кожний новий день, місяць, рік, приносять з собою нові муки. Я хочу знати про все, я рвуся бачити, пізнати життя, вас, себе, всіх і — не можу. Паду знесилена, зневірена. Ані крихіточки надії... *(Хвилинку мовчить, похилила голову.)* Той Боб... Хіба я знала? А ж тепер кажуть мені, що він був поганий чоловік, злий. А я не знала, що таке гарне, а що погане... Говорив мені любо, я слухала і чомусь добре було мені біля нього. А Марко кажуть, кохав мене. Що значить кохати? І який Марко а який Боб? Я нічого не знаю... Боб зневажив мене, обманув, Марко убив його, заподіяв смерть йому. І Боба більше немає і Марко дожидається смерти в тюрмі. А мені обох жаль, бо не знаю їх, не знаю нікого... *(Мовчить, потім крізь плач.)* Ні, ні тату! Мені жаль тільки Марка, бо він задля мене пішов на смерть... *(Плаче.)* Чому ми такі бідні тату? Чому?

АНТІН *(голубить її)*. Заспокійся Евочко,

заспокійся... Ось війна покінчилася вже, не сьогодня завтра повернеться Івась і знову заживемо разом спокійно. Івась працюватиме, розважати буде нас... Ти не плач...

ЕВА. В темному серці дуже тяжко тату. І темне серце і темні очі плачуть, а я не знаю чого... Я не хотіла-би і мушу...

АНТІН *(втирає сльози)*. Не треба думати, не треба... У нас думка, це очі і не треба сплакувати їх...

ЕВА. Ой тату, тату... *(Горнеться до його грудий, він гладить її голову. Хвилинку мовчать. Стукіт в двері.)*

АНТІН. Хтось до нас. *(Повертає голову до дверий.)* Увійдіть!

АДА *(входить, невесела, бліда. Згодом скидає плащ)*. Нікого немає у вас?

АНТІН. А хто-ж мав-би бути?

АДА. Я думала, що може Івась повернувся. Так багато вояків прибуває з фронту. А всі такі нещасні і всі радісні. Бідні! Врятувалися від смерти, а скільки не повернуло їх?

АНТІН. Я боюся за Івася. Від нього вже два місяці немає листа...

АДА *(присідає на крісло, ціла якась зівяла, безсила)*. Ви будьте спокійні, я розвідувала вже. Івась дійсно був в лічниці, так, як писали вам. Але в нього був тільки тиф, ранений він не був. Я певна, що ось-ось повернеться. І я хотіла-би, щоб хутче це було... Веселіще стало-б...

ЕВА. Так, з Івасем нам краще. Мені вида-

ється навіть біля нього, що я видюча. І життя наше якесь живіще з ним.

АНТІН. Івась — одинока наша надія. Цих три роки, що ми без нього, дуже тяжкі для нас. Ви-ж подумайте панно Адо! Самі бачите — ми бідні, нещасні, сліпі, а він один видючий. Його очі — це очі всіх нас... Так, так... Наші очі в нього... Він за нас бачить все, любується всім, радіє життям...

АДА *(нервово тре чоло)*. Я розумію, я дуже добре розумію, не кажіть... Нераз хочеться мені віддати вам свої очі і самій залишитися у вічній темноті...

АНТІН. Не кажіть так панно Адо!

АДА. Ви не знаєте, як омерзіло мені все. Не бачу ніякої мети перед собою... Ось передвчора, як робітники і жовніри боролися з поліцією біля цісарського палацу, я так байдужо приглядалася, як-би це не була дійсність, а сцена. Цілком не лякалася, що можуть вбити й мене. І не можу сказати, що жалію я за цісарем або співчуваю робітникам. Байдуже мені... Тепер я така, як той розбитий корабель, що зданий на ласку розбурханих хвиль океану і пливе, куди кинуть ним грізні буруни...

ЕВА. Чого-ж це так з вами?

АДА. Я не знаю, сама не знаю. Надто багато пережила за останній рік. Томить мене свідомість, що я багачка, що батько мій великий фабрикант і винахідник нових трійливих ґазів. Давніще було мені однаково, я навіть не думала про це, а тепер гидко стало. Зненавиділа я і того подлого Боба і батька, і залишилася одна. Ні-

куди мені пригорнутися. Життя мойого оточення спротивіло, а инше життя надто чуже мені. Одна я і більш нікого немає... Порожньо страшенно...

АНТІН. Це панно Адо може подіялися на вас так останні-неспокійні дні, революція. Ви заспокійтеся...

АДА. Ні. Я цілком не трівожуся останніми днями, але я чомусь глибше починаю розуміти людську кривду і несправедливість. Я починаю розуміти ненависть Івася до багатих, з якої я все сміялася. І власне це розуміння, хоч неясне, слабе, — вбиває мене. Бо на роздоріжжю я. Моє оточення омерзіло, а инше чуже. О! Як добре пригадую собі Івасеві слова, які він говорив нераз. — "Ви — казав мені — здібні тільки до пасмішок, лінивства і роскішного життя, але як вас зломить час, як попадете в перехресний вогонь, тоді залишається вам два виходи: йти в манастир або пустити собі кульку в лоб"... — І я сміялася тоді з нього, та сьогодня не сміюся... Сміх мій умер... *(Мовчить, похилила голову.)*

АНТІН *(по хвилі)*. Ви не думайте про це добра панно Адо. Краще роскажіть нам, що діється в місті, ви-ж там були. А ми нічогісінько не знаємо...

АДА *(за хвилю підняла голову, тим-же вялим голосом)*. В місті нічого, спокійно. Цісаря вивезли за кордон і саме складають новий республіканський уряд. По місту ходять юрбами повернувші з фронту вояки, співають, радіють. Робітники невдоволені, але частина війська і поліція береже порядку. Сьогодня прийшло до ма-

лої бійки на Нарічній вулиці. Вбитих двох робітників і один з поліційних.

ЕВА. А як тюрми? Чи вязні сидять далі?

АДА. Тюрми? *(глянула на Еву)*. Ах правда, тюрми по давньому. Кажуть, що будуть розглядати всі справи і багато вязнів, яких засудив цісарський суд, звільнять...

АНТІН. Значить війни більше немає, скінчилася?

АДА. Так, скінчилася. Наша армія роспалася, розбіглась. Французи і Анґлійці перемогли.

АНТІН. А Івася все ще немає...

(В двері стукіт. Всі зірвалися.)

ЕВА. Може Івась? *(Хоче йти на зустріч. Входить в старому вояцькому одінні дуже збідований МАРКО і стає біля порога.)*

АДА *(видивилась на нього здивовано, як-би не пізнавала)*.

ЕВА і АНТІН. Івась?

МАРКО. Ні, це я. *(Обоє йдуть в бік дверий.)*

ЕВА. Марко? Марку!

АНТІН. Це ти Марку? Вільний?

МАРКО. Вкінці діждався. *(Підходить ближче)*. Вітатися з вами? Не погордите?

ЕВА. Марку! *(Протягає руку, він стискує своєю, потім це саме й Антонові.)*

МАРКО *(до Ади)*. А вам?

АДА *(подає руку)*. Розумію вас... І рада, що ви вже на волі...

МАРКО. Дивно. Ви-ж сестра його...

АДА. На жаль сестра. Але облиште це... *(Відходить до вікна і дивиться на вулицю.)*

АНТІН. Марку! Як-же ти вийшов? Випустили?

МАРКО *(дивиться на Еву, що стоїть біля стола)*. Так, випустили...

ЕВА. А тебе мали розстріляти? Це правда?

МАРКО. Мали розстріляти. А Івася ще немає? Що писав він? Давно?

ЕВА. Вже два місяці. Писав не він, а хтось чужий, бо він лежав недужий в лічниці. Знав про тебе, ми писали йому дещо... Писав: "бідний Марко, пропаде"...

МАРКО. Ще не пропав, але може пропаде.

АНТІН. Чому? Цісаря вже немає, тепер воля, революція...

МАРКО *(гірко посміхається)*. Ех, далеко ще до волі. В цісарському палаці сидять нові цісарики і готують нові, республіканські кайдани для нас. Впрочім, хіба можна надіятися полекші від тих, що на початку війни ганебно зрадили робітничу клясу а тепер захвачують міністерські крісла? Ви думаєте, що мене випустили-б, як-би не увірвалися робітники і не розбили тюрми?

АНТІН. Так?

ЕВА. То тебе звільнили робітники?

МАРКО. Хіба-ж це воля, як жандармські кулі далі вбивають голодних робітників? Як-би не бунт вояків і не повстання робітників, то цісар до сьогодня сидів-би собі преспокійно тут і далі висилав-би на фронт тисячі людей на смерть.

Але не стало цісаря і инші замахали батогом над нами...

АНТІН. Я не розумію тебе Марку.

ЕВА. Марку! Я все жаліла тебе, все думала про тебе. І до сьогодня не подякувала тобі за твою оборону мене. *(Підходить до нього.)*

МАРКО. Не треба Ево. Для мене найбільша подяка ця, що ти думала про мене.

ЕВА. Мені видається, що ти рідний брат мені... Ти такий, як Івась.

МАРКО. Не такий Ево, мені далеко до Івася... Але чому його ще немає? Ах, як хотів-би я побачити його, обняти! Ми кинулись-би в місто, в робітничі квартали. *(Стає живіщим.)* Уявляю собі Івася в цей час тут! Він цілий закипів-би... Ні! Я не видержу. Він певне вже їде, я побіжу на залізницю, буду виглядати доки не приїде. Прощавайте покищо, я прийду. Прийду з Івасем... *(Хоче йти.)*

ЕВА. Марку! Візьми й мене з собою. І я зустрічатиму Івася...

МАРКО. З великою охотою. Ходи! Він буде дуже радий, як побачить тебе. А з фронту приходить потяг за потягом.

(Ева накидає хустку і простує до порога.)

ЕВА *(пристанула)*. А панна Ада?

АНТІН. Справді. Панно Адо, а ви?

АДА *(повернулася від вікна)*. Дозвольте мені залишитися у вас, доки повернете назад. Почуваю себе погано і нікуди не хочеться йти...

АНТІН. Будь ласка, робіть як знаєте. Може й наша сумна кімнатка повеселішає, як прийде Івась.

АДА. З цілого серця бажаю вам цего. Але ви йдіть і не повертайте самі.

ЕВА. О, без Івася ми не повернемо. *(Обоє виходять. Марко веде її за руку.)*

АДА *(знову дивиться у вікно. По хвилі не повертаючись говорить. Антін сидить біля стола.)* Знаєте, мені чомусь соромно перед Марком. Я не смію подивитися йому в очі, неначе я винувата в подлостях Боба...

АНТІН. Це так, незвично. Я нераз казав, не похваляю його, що він убив вашого брата, хоч про страшну кривду, яку зробив Боб Еві, не можу спокійно згадувати... Але Марко не тямив себе. Він хлопець видко гарячий. Забувся, розлютився і — вбив...

АДА *(біля вікна, але повернулася до Антона)*. А знаєте, мені видається, що я не пережила-б тої страшної зневаги, яку заподіяв Боб Еві. Як не Марко, то я задушила-би була його...

АНТІН. Ми панно Адо звичні до насильств, до поневірювання і обманства і як відчуваю, в нас ненависть менша до людської підлости, бо ми не бачимо її...

АДА. І вам краще з цим...

АНТІН. Може краще...

(Обоє мовчать. Ада в задумі похилила голову, Антін теж. Павза.)

АНТІН *(по довшій прикрій мовчанці)*. Не знаю, чи це на дворі така погода, чи може в мене якась недуга. Цілий я надто ослаблений...

АДА *(підходить)*. Погода дійсно погана, але чи не краще прилягти вам трохи?

АНТІН. Не можу лежати, а зайду туди, то

руки тягнуть до скрипки. Бувало жив я скрипкою, находив в ній життя своє. А тепер пісня моя дуже сумна, така чорна, як пітьма моя...

АДА. А ви не грайте, приляжте і засніть. Я посиджу сама тут. Ходіть... *(Підводить його з крісла і веде лівобіч.)*

АНТІН. Як ви вже так кажете, то попробую. Може справді засну. Тільки вам буде тут скучно самій...

АДА. О, ні. Я тепер все сама. Люблю бути самою. *(Зайшли лівобіч. За хвилю вона повертає і безрадно стає серед сцени. Потім заходила, схватила голову в долоні.)* Як самотно, як дуже глупо... *(Підійшла знову до вікна і щільно притулюється до шибки вікна. В лівій кімнаті тихо починає грати на скрипці Антін сумну-придавлену мельодію. Ада стоїть по давньому, як камяна. Німа сцена довший час. Повільно скрипка тихне, ще кілька разів заголосила і завмірає. Тиша.)*

ІВАСЬ *(по хвилі входить з вояком, який веде його за руку. Його очі перевязані чорною повязкою, цілий змарнілий. Мовчки подає воякові руку, ніби дякує і вояк відходить.)*

АДА *(повільно повертає від вікна голову, оглядається. Івась скидає чорну повязку з очей і в запалих темних ямах видно прикриті повіки. Ада побачила його, відступила назад і злякана та здивована вдивилася в його.)*

ІВАСЬ *(гробовим голосом)*. Ево!

АДА *(прикусила губу, ціла дрожить. Здержуючи сльози.)* Івасю, це я... А...ада...

ІВАСЬ *(похилив голову)*. А-а-а, так...

АДА *(повільно, півсвідомо підходить до нього)*. Іва-сю... *(Захлипується риданням, відвертається і плаче похилена, заховавши обличчя в долоні.)*

ІВАСЬ *(повернув голову в її бік)*. Адо... панно Адо... Чого-ж це ви? Навіть руки не подали на привітання?

АДА *(повернулася в сльозах)*. Івасю, це... це страшне... кінець світа... *(Хватає його руку і придавлено плаче.)* І ти сліпий?

ІВАСЬ *(легко визволяє руку)*. Ви мені скажіть: хто дома? Де батько, Ева? Що мати померла, я знаю...

АДА. Ева пішла з Марком на залізницю виглядати тебе, а батько мабуть заснув в другій кімнаті...

ІВАСЬ. Це добре. Чи стіл на давньому місці? Будь ласка, доведіть мене...

АДА *(веде його і садовить на кріслі. Івась скидає шапку.)* Івасю! Що буде? Чи немає ніякої надії?

ІВАСЬ *(зітхнув)*. І ось я знову між рідними... Вітай сліпа родино щіткарів... Новий член прибув... *(Хилить голову, Ада ридає оперта на стінку крісла. Івась по хвилі.)* Так панно Адо, як бачите... Що робити?... Був-би давно забив себе, але думка про рідних, цих нещасних, бідних щіткарів, не дозволяла наложити на себе руку... А все ґази... Трійливі ґази... Вони випекли мої очі... *(Мовчанка. Хитає сумно головою.)* Вітай сліпа родино щіткарів...

АДА *(приклякає біля нього)*. Що сказати тобі Івасю, чим потішити? Івасику! Я вже не

давня Ада, я вже инша. Давня Ада вмерла... В мене є вже мета в життю... Я не відступлю від тебе ніколи... Ніколи...

ІВАСЬ *(гірко хитає головою)*. О, панно Адо...

АДА. Не кажи панно...

ІВАСЬ. Адо, я стратив очі. І не тільки я, тисячі нас! І ми не можемо бути з вами рідними, бо ви знаєте, що значить бути темним? Бути темним мені, синові сліпої родини щіткарів? Це гірше смерти їх всіх. І коли згадаю я, що ваш батько був винахідником і фабрикантом найновіщих трійливих ґазів, то в темноті моїх віч стають тисячі жертв тих ґазів. Тисячі насильно осліплених молодих людей і між ними я, хоч може мої очі вийв ґаз иншого професора, але ґаз вашого батька повиїдав очі тисячам нещасникам по другому боці фронту...

АДА *(крізь плач)*. Івасю! Я не знаю батька, я зненавиділа його, а тепер тяжко проклинаю ту хвилю, в якій родилася його дочкою... Хіба я винувата?

ІВАСЬ. Очі Адо, очі — найбільший скарб людини. Я розумію, ви тепер згодні дати мені все, себе, своє піклування, гроші, але все це милостиня, все це — марниця. Дайте мені очі, хоч одно око!... Хоч однісіньке око!... *(Хилить безвладно голову.)*

АДА. Я буду твоїми очима... Я ні на хвильку не відступлю від тебе...

ІВАСЬ. Це не те, не те...

(Обоє мовчать. Вона схилена на бік крісла, він спер голову на руки. З лівої кімнати ти-

хо випливає придавлена-сумна мельодія скрипки. Івась повільно підносить голову і вслухується. Мельодія змагається, то знову завмірає. Івась тихо втирає сльози.)

ІВАСЬ. Тато грає... По давньому... Тільки жалібніш... *(В бік Ади.)* Молю вас, ані словом не зрадьтеся перед батьком і Евою, що я сліпий. Це вбило-би їх...

(Мельодія далі сумно роспливається.)

АДА *(підняла голову)*. Покликати батька Івасю?

ІВАСЬ. Підведіть мене блище дверий і покличте. Потім, будь ласка, непомітно доведіть мене до крісла разом з батьком. Щоб нічогісінько не догадався...

АДА *(встає і підводить Івася блище лівих дверий, сама заходить в кімнату. Скрипка раптово замовкає.)*

АНТІН *(за сценою)*. Івась! Сину мій! *(Виходить, протягає руки.)* Сину мій коханий, щастя наше! *(Ада підводить хутко Івася блище до батька.)*

ІВАСЬ. Тату! *(Кидається в обійми, цілуються.)*

АНТІН *(цілує його палко)*. Івасику, сину! *(Цілує.)* Очі! Очі! Наші очі! Хай поцілую! *(Цілує очі.)* Ти цілий?... Івасю! *(Плаче.)*

ІВАСЬ *(крізь плач)*. Цілий тату... Чого-ж ви плачете?

АНТІН. З радости сину, з щастя... Ах чому я не бачу тебе? Ти виріс мабуть, правда? Три роки хутко, як був ти з нами... А як я Івасю? Дуже постарів?

ІВАСЬ. Ні, не дуже...

АНТІН. Натерпілися ми багато... Ну давай хай ще раз поцілую. Так давно був ти біля мене. *(Цілує.)* А очі! Наші очі! *(Цілує очі.)* Це наші очі Івасю... Твої очі нас всіх, правда?

ІВАСЬ *(здержує ридання, глухо)*. Правда тату... Але ходіть, сідайте, росказуйте... *(Ада тихо підводить його за ліву руку до стола, він правою рукою веде батька.)*

АНТІН. А Ева, де Ева? Вона не прийшла з тобою?

ІВАСЬ. Ні, ми розминулись. Вона мабуть зараз прийде.

АНТІН. А панна Ада? Івасю, панна Ада дуже помагала нам... Панно Адо, ви радієте теж, правда? В нас-же щастя дома!

АДА *(стоїть за спинкою крісла Івася. (Глухо.)* Як-же, радію... *(Цілий час втирає сльози і стоїть похилена.)*

АНТІН. Ну Івасику росказуй. Ти нездужав, писали нам... Видко дуже був недужий, коли сам не міг писати, а другі за тебе писали...

ІВАСЬ. Так, але вже здоровий зараз...

АНТІН. А бідна наша мати згадувала про тебе. Померла нещасна від простуди. Від простуди... Я ходив грати зімою, вона співала і... Ну Івасику, як-же тобі жилося на тій війні? Скінчилася, ну й гаразд. Нехай ніколи не повертається більше... А тут, ти знаєш, цісаря прогнали... Революція... Знаєш, Марко страшенно злиться. Каже — "ще далеко до правдивої волі!" Я не знаю, не знаю... Куди мені! Але

я розбалакався, а ти мовчиш. Не був ранений Івасику?

ІВАСЬ. Ні тату, не був...

АНТІН. А там страшно, правда?

ІВАСЬ. Мені небуло страшно. Я тільки не хотів померти, не хотів залишити вас безпомічними...

АНТІН. Сину дорогий, коханий! *(Нахиляється і цілує Івася.)*

ІВАСЬ. Користи з мене не мали ніякої на фронті, я ані разу не вистрілив в людей другого фронту. Все стріляв в гору.

АНТІН. Чуєте панно Адо? Ну й вояка з його.

ІВАСЬ. Бо це тату не ми, а пани вели війну між собою, тільки нашим коштом і нашими руками. *(Замовчав, зітхнув.)* А одного вечора погнали нас в наступ. Я перемовив був цілий полк, щоби перейти і здатися в полон... *(Замовчав.)* Все було найкраще, пішли в наступ, але... але я... я — нараз занедужав... так, занедужав і мене... і я впав... запекло дуже... душити почало... боліти почало... Потім мене віднесли в лічницю... Відвезли в лічницю... Так, так... Відвезли... Лежав, мучився, а ось і прийшов до вас...

АНТІН. Бідний! Ну добре, що прийшов, а що було, дурниця... Так заживемо Івасику? О, як нам весело буде тепер з тобою... Ти-ж наше сонце, наше щастя, наші очі... Правда?

(Входить Ева і Марко.)

МАРКО *(тільки в дверях)*. Я зараз повернуся Ево... *(Зникає за дверми.)*

ЕВА. Ну тату, немає Івася... *(Скидає хустку і підходить.)*

АНТІН. Як немає? А ось Івась!

ЕВА. Івась?

ІВАСЬ *(встає, Ада тихо підводить його за руку)*. Я тут Евочко!

ЕВА. Іваснку! *(Кидається до нього, цілуються.)* Братіку любий! *(Цілує.)* Як ти барився дуже... *(втирає сльози.)* І прийшов, таки прийшов... Іваснку, ти здоровий?

ІВАСЬ. Здоровий Евочко. А ти?

ЕВА. І я. Тепер ще здоровіща стану, бо-ж ти дома... Ось Марко буде радий! Він мені цілу дорогу про тебе росказує... Мріє, як-то ви оба підете між робітників...

ІВАСЬ. Підемо, чомуж-би ні. Але ти сідай Евочко, ноги болять тебе... *(Підводить її до стола, садовить біля батька і самий сідає.)*

ЕВА. Нічого. А знаєш, Марко тільки сьогодня вийшов з тюрми. Робітники визволили... Ну давай, ще раз поцілую... *(Цілує.)* Коханий наш!

(Далеко за сценою орхестра грає "Марсилєзу" і чути спів та крики юрби. Але це далеко.)*

ІВАСЬ *(як затихло)*. Похід?

ЕВА. Це робітники Івасю і повернувші воякн. Ходять з червоними прапорами, співають,

---

*) Орхестру можна замінити хором. Спів у всіх місцях цеї дії мусить бути далекий, тихий і не довгий, щоб не вбивав своїм гамором важних слів дієвих осіб. На це хай звернуть пильну увагу режісери на пробах і підчас вистави.

кричать. Кажуть, що цей уряд не для них. Битись хотять...

МАРКО *(вбігає, наспівує з "Марсилєзи").*

Над залитою кровю землею
Ніч похмура туманна стоїть...

(Побачив Івася.) Івасю! Братіку рідний! *(Кидається йому на шию, міцно цілуються.)* Івасю! Ну, діждали ми. Ще не все, але... *(Заглянув в його очі і злякано відступив. Притишено, як-би не своїм голосом.)* Іва...васю...

АДА *(дає йому знак, щоби він мовчав. Івась теж махає рукою. Прикра хвиля.)*

АНТІН. Ну Марку, що ти там так довго цілуєшся? Росказуй, що нового в місті...

МАРКО *(дивиться півсвідомо на Івася і тіло його починає дрожати, вкінці він не видержує і голосно ридає).*

ЕВА І АНТІН Марку, це ти? Чого?

МАРКО *(відвернувся, оперся на стіну плаче).*

АДА *(глухо).* Він з радости, що побачив Івася.

(За сценою знову далекі згуки "Марсилєзи".)

ІВАСЬ *(слабо).* Марку! *(Протягнув обі руки.)*

МАРКО *(оглянувся повільно і знову кинувся йому на шию. Крізь плач).* Івасю, друже, товаришу мій...

ІВАСЬ *(нахиляється до нього і теж плаче. Нараз випростовується і роспачливо.)* Ні! Годі! Не треба обманювати!

АДА *(кидається до нього).*

ІВАСЬ *(відмахує рукою)*. Не треба обманювати. Тату! Ево! Мені так страшенно хочеться жити... Ах, жити! Я молодий!... Там на вулицях мої товариші, червоні прапори...

АНТІН. Івасю!

ІВАСЬ. Як хочеться страшенно жити! *(Кидається до вікна, мигом відкриває його, протягає перед себе руки. Десь далеко згуки "Марсилєзи". Ева і Антін встали та здивовано підійшли блище.)* Товариші! Я готовий, беріть мене! *(Повернувся до рідних, схватився за голову.)* Але очі, мої очі!

ЕВА. Івасю!

ІВАСЬ *(далі кричить)*. Де мої очі? *(Руками, як-би видряпував очі.)* Дайте мені очі! Одно-однісіньке око! Я так хочу жити! Боротися за всіх покривджених !

АНТІН. Івасю, що ти говориш?

ІВАСЬ *(роспачливо)*. Тату! Ево! Я — сліпий...

АНТІН І ЕВА *(кидаються до нього)*. Івасику! Що ти сказав?

ІВАСЬ. Я сліпий... Вітай сліпа родино щіткарів нового сліпця... *(Заридав. Його обступають всі, придержують.)*

АНТІН *(крізь плач)*. Івасю! Я нічого не розумію...

ЕВА. Івасику! *(До Ади.)* Панно Адо, що з ним? Що він говорить? *(Находить голову Івася, цілує.)* Івасику, що ти сказав?

ІВАСЬ *(випростався)*. Ні тату! Ні Ево! Це нічого! Я здоровий, я буду жити, хочу жити...

АНТІН. Не може бути сину... Ти не сліпий.

Де твої очі, де наші очі?... *(Шукає руками голову Івася.)*

ІВАСЬ. Тату, тату, це тільки так. Ні! Я не сліпий, не сліпий... Не вірте цьому...

ЕВА. А що-ж ти говорив?

ІВАСЬ. Я здоровий, жити хочу, жити буду! Марку! Чуєш, наші товариші на вулицях! Ходім! Ходім мерщій до них... Смерть зрадникам працюючих і сліпих!... Ми кинемося між робітників, між вояків... Ми роскажемо все... Ходім Марку! Хай гинуть ті, що осліпили нас!...

АНТІН. Сину, що з тобою?

ЕВА. Що ти говориш Івасю?

ІВАСЬ. Нічого, нічого! Все марниця... Сліпих багато, міліони, але вони прозріють... Марку, дай руку! *(Марко підходить бере його за руку.)* Веди до світла, швидче! Сліпа родина щіткарів — до світла!

АНТІН. Івасю! Марку! Панно Адо! *(Безрадно звертається до всіх.)* Скажіть мені...

МАРКО. Антоне! Від сьогодня є у вас ще один син — я, Марко. Не покину вас ніколи... Ево, Івасю! Я ваш брат. Чуєте?

ІВАСЬ. Так Марку. Тільки ми самі допоможемо собі у всьому. Від инших не ждати нам порятунку...

(Антін і Ева остовпіли, як-би думками розбірали, в чому діло.)

АДА. Івасю, я не смію, мені ніяково говорити, але мушу. Згадую твої колишні слова і вони святі для мене. Не відкиньте й мене від вас. Ти став темним, а я прозріла. Я теж хочу бути в родині щіткарів.

ІВАСЬ. Адо! *(простягає руку)*. Дай руку! *(Ада подає)*. Так. Ти станеш моєю сестрою... І ти в родині щіткарів... Нові очі в родині щіткарів...

АДА. Івасику! Я ціла ваша. Моє життя для вас...

АНТІН *(як пяний відступає назад і безсило паде на крісло біля стола)*. Розумію... Все розумію... О прокляття, тяжке прокляття на них!... *(Впав на стіл, заридав.)*

ЕВА. І це життя... Ні. Годі довше... *(Похитнулася, Ада пригорнула її до себе.)*

ІВАСЬ. Ево! Не треба попадати в роспач. Мені тяще, як вам і я не паду зневірений. Такий час. Ми родилися, щоб пережити його, перемучитись в ньому. Але як ми впадемо зневірені, то ще гірше стане. Ми самі, ніхто не знає нас.

ЕВА. Я не можу довше...

ІВАСЬ. Надходить час, в якому не буде сліпих, в якому ніхто не гнатиме людей на заріз... І ніхто не буде насильно осліплювати видючих...

АНТІН *(від стола)*. Але твої очі... очі нас всіх... єдині наші очі...

ІВАСЬ *(як-би здивовано)*. Очі? *(Коротка задума.)* Ах так, очі... Бідній, забутій родині щіткарів вирвали останні очі... *(Випростався.)* Але життя не вирвали! Тату! Ево! На вулицях робітники, червоні прапори! Це наші очі, що бачуть далеко... Ми будемо жити. Нас не забудуть. А червоні прапори, як пролита наша кров... А сльози наші білі чи червоні?... *(Тре чоло.)* Сльози які? Білі чи червоні?...

МАРКО *(злякано підходить до нього, бере за руку)*. Івасю, заспокійся...

ІВАСЬ. Підожди... *(Тре чоло.)* Які сльози наші? Я забув... А сліз так багато в нас... Прапори червоні, біль наш і гнів червоні, а сльози?... Білі чи червоні? Скажіть!

(Всі злякано підходять до нього.)

АНТІН *(крізь плач)*. Івасю...

МАРКО *(підводить його до крісла)*. Присядь Івасю, ти зморений, розстроєний. Заспокійся.

(Всі обступають крісло.)

ІВАСЬ. А ви всі біля мене, так?

ВСІ *(не відразу)*. Всі тут...

ЕВА *(приклякає і вповиває його стан руками, хилить голову на коліна його)*.

ІВАСЬ. Це ти Евочко? Так... так... *(гладить її голову)*. Як чудно. На вулицях радість, веселість, а родина щіткарів справляє похорони єдиним очам своїм...

МАРКО *(гладить його голову)*. Заспокійся Івасю...

ІВАСЬ. Так, так... Я зморений... Я надто багато пережив... Тату, де ви? Сюди ходіть, до мене... Всі очі щіткарів повинні бути разом... Сліпі очі... *(Антін приклякає біля нього, Івась пригортає його голову. Прикра мовчанка, потім Івась слабим голосом.)* Все переборемо, все переживемо... Добре, що знову всі разом... *(За сценою далекі згуки "Марсилєзи", що роспливаються тихо. Івась надслухує і говорить далі, як пісня втихне.)* Так... так... А сліз не треба... Чудно як! Очей немає, а сльози те-

чуть... Але не треба сліз... Ви чуєте? Робітнича пісня... Наша надія... Як то?

(Починає співати і обличчя його бороздить радісна усмішка.)

Над залитою кровю землею,
Ніч похмура, туманна стоїть...
А в тумані під сірою млою
Бій всесвітній, кривавий кипить...

(При останніх стірчках пісні, як Івась повторює в друге, завіса тихо і повільно спадає. Антін і Ева сидять біля Івася і він пригортає їх до себе. Марко і Ада похилися за його плечима. Тільки Івась, співаючи, підняв голову і щасливо усміхається, як-би бачив гарний сон.)

—КІНЕЦЬ—

Вперше виставлено на сцені У.Р.Д. у Вінніпегу, Театральною Робітничою Студією 29. листопада 1924 року, на очах тисячної робітничої публики.

"УКР. РОБІТНИЧІ ВІСТИ"

ЧИТАЙТЕ одинокий український робітничий часопис в Канаді, який виходить три рази на тиждень.

Передплата на рік виносить $4.00, на пів року $2.00, на три місяці $1.00.

Адресуйте так:

UKRAINIAN LABOR NEWS
Cor. Pritchard & McGregor Sts.,
Winnipeg, Man.

Читайте і поширюйте журнал

"РОБІТНИЦЯ"

яка виходить два рази кожного місяця і поміщує цікаві статті з области науки і літератури. Передплата виносить на рік $1.50, на пів року 80 ц.

THE WORKINGWOMAN
Cor. Pritchard & McGregor Sts.,
Winnipeg, Man.

"УКР. ЩОДЕННІ ВІСТИ"

ЧИТАЙТЕ одинокий український робітничий часопис в Злучених Державах, що виходить кожного дня окрім державних свят.

Передплата виносить на рік $9.00. Пишіть на слідуючу адресу:

UKRAINIAN DAILY NEWS
17 East 3rd St., New York, N. Y.